

Polis și imperium în NT

Un studiu în Teologia politică a Noului Testament

O. Baban

Conținut

IMPĂRĂȚII, CASE ȘI CETĂȚI	1
UN STUDIU INTRODUCȚIV ÎN TEOLOGIA POLITICĂ A NOULUI TESTAMENT	1
CAPITOLUL 1. TEOLOGIA POLITICĂ A NT: DEFINIȚII ȘI ISTORIC	4
1.1 <i>Sursele conceptului de Teologie politică</i>	4
1.2 <i>Conținutul politic al teologiei NT</i>	12
CAPITOLUL 2. REPERE POLITICE MAJORE ÎN ORIENTUL ANTIC	18
2.1 <i>Importanța Legământului</i>	18
2.2 <i>Exercitarea puterii politice în regim monarhic</i>	21
CAPITOLUL 3. MESIA ȘI MODELELE MESIANICE	25
3.1 <i>Profeții biblice, VT</i>	25
3.2 <i>Formule mesianice la Qumran, în comentariile iudaice și în scrierile pseudepigrave:</i>	26
3.3 <i>Mesia și macabeii: paradigme mesianice istorice</i>	27
3.4 <i>Paralele mesianice greco-romane:</i>	28
CAPITOLUL 4. CONTEXTUL IUDAIC ÎN TIMPUL NT	33
CAPITOLUL 5. TEOLOGIA NT ȘI POLITICILE SOCIALE	38
5.1 <i>Problematica socială: familia, educația, relațiile bărbați-femei, sclavia, conducerea societății</i>	38
5.2 <i>Problematica relațiilor cetățean – stat</i>	45
CAPITOLUL 6. TEOLOGIA NT ȘI POLITICILE CULTURALE (I)	47
6.1 <i>Perspective teologice și educaționale</i>	47
6.2 <i>Perspective literare și ideologice</i>	48
CAPITOLUL 7. NOUL TESTAMENT ȘI POLITICILE CULTURALE (II)	51
7.1 <i>NT, religia (teologia) și cultura</i>	51
7.2 <i>Reflexe culturale sinoptice</i>	52
7.3 <i>Reflexe culturale pauline:</i>	52
7.4 <i>Reflexe culturale din epistolele catolice</i>	53
CAPITOLUL 8. ÎMPĂRĂȚIA LUI DUMNEZEU ȘI NT	53
8.1 <i>Împărăția lui Dumnezeu și evangheliile NT</i>	53
8.2 <i>Împărăția lui Dumnezeu și epistolele NT</i>	55
CAPITOLUL 9. NOUL TESTAMENT ȘI POLITICA RELIGIOASĂ	56
9.1 <i>Universalitatea creștinismului</i>	56
9.2 <i>Politici religioase și etnice</i>	59
CAPITOLUL 10. NOUL TESTAMENT ȘI POLITICILE SOCIALE	62
10.1 <i>Relații la nivel microsocioal</i>	62
10.2 <i>Relații sociale la nivel macrosocioal</i>	63
CAPITOLUL 11. NT ȘI POLITICILE FAMILIALE	67
CAPITOLUL 12. TEOLOGIA NT ȘI ANTROPOLOGIA	68
12.1 <i>Antropologie hristică</i>	68

12.2 Organizarea politică și apocalipticul	68
CAPITOLUL 13. TEOLOGIA POLITICĂ A NT ȘI ESHATOLOGIA	70
BIBLIOGRAFIE GENERALĂ	74

Capitolul 1. Teologia politică a NT: definiții și istoric

1.1 Sursele conceptului de Teologie politică

Teologia politică a acaparat, în timp, atenția multor politologi și teologi. Dintr-un subiect cu rezonanțe exotice, rar discutat altădată, a ajuns în ultimul secol să devină un subiect căutat și la modă. Au apărut în acest timp o mulțime de studii despre teologia politică, de lucrări care au pus în evidență fundamentele teologice ale politicii și organizării statale, ale vieții sociale și economice, creând domenii și subdomenii pentru această nouă ramură a filosofiei sociale și religioase, printre care se pot număra teologia politică a VT și a NT, teologia politică a perioadei patristice, ori a Bisericii Romano-Catolice sau a Ortodoxiei Răsăritene, ori teologia politică protestantă și neoprotestantă.

Justificările acestui interes crescut sunt numeroase. Din punct de vedere creștin, un punct de plecare ar fi dorința de a sistematiza filosofia iudeo-creștină a istoriei, având în vedere că în Biblie sunt menționate multe implicări ale divinului în lumea politică, în societate (se dau reguli pentru conducători, pentru împărați, pentru comunități; Yahweh este descris ca împărat, Mesia apare în calitate de conducător – preot sau rege sau profet, etc.). În același timp, însă, Dumnezeu se delimitează adesea, în Biblie, de organizarea politică a unei țări, de spațiul politic, în timp ce continuă să rămână Dumnezeu poporului său: El se dezice adesea de conducători și de abuzurile sau necredințioșia lor, dar rămâne dedicat poporului ales și credincioșilor individuali, legat de ei prin legămintele sale: Dumnezeu rămâne, astfel, un Dumnezeu care continuă să lucreze la mântuirea rasei umane, la construirea unui alt viitor, a unui alt univers,

lipsit de păcat și neajunsuri și plin de gloria divină. Are sens, astfel, să se vorbească despre principiile politice ale VT și NT, prin asemănare și contrast cu societățile vremii, cu seria de regimuri politice, și prin raportare la dezvoltările lor ulterioare.

Din punct de vedere teologic, astfel, ar putea fi puse în evidență trei surse diferite ale teologiei politice. S-ar putea argumenta că o primă sursă a ei se află în ființa lui Dumnezeu însuși, deoarece el este cel care inspiră principiile și valorile de orice fel, el este originea demersului rațional și a acțiunii practice, în general. În al doilea rând, o altă sursă a gândirii teologice politice se află în societatea omenească, în speță în principiile dezvoltate în cadrul vieții sociale și politice ale națiunii (națiunilor), între care exemplele documentate biblic ale poporului Israel și ale Bisericii (în Biblie, în Tradiție și în istorie) au o importanță aparte. Într-un al treilea rând, sursa ar putea fi chiar individul uman, ca atare, cu reflecțiile sale, luat în singularitatea și capacitatea sa de analiză și creație. Într-un fel, acest argument ar reprezenta o reluare a primei surse a teologiei politice, omul fiind, conform teologiei biblice, creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, și de aceea, având capacitatea de a fi și el creator sau promotor de valori, de idei, de organizare, de sisteme, de ierarhii, fiind în același timp realizatorul, experimentatorul și beneficiarul direct atât al politicii cât și al cugetării teologice.

În ce privește abordarea problemei și formatul discuției, de-a lungul timpului, merită observat că mulți dintre principalii autori de lucrări în domeniul teologiei politice au fost sau sunt de formație juridică, simțindu-se astfel în mod natural atrași să discute relația dintre sistemele juridice și cele teologice sau politice, să folosească structuri asemănătoare, sau „ordini” or

principii filosofice asemănătoare.¹ De asemeni, câțiva autori remarcabili în domeniul teologiei politice vin din comunitatea romano-catolică, ceea ce le-a oferit un punct interesant de pornire în filosofia lor, anume paralelismul între Romano-Catolicism și stat (cf. Joseph de Maistre; Jean-Jacques Rousseau; Carl Schmitt; Johann Baptist Metz; A. Agamben; Johann Baptist Assmann); alții sunt protestanți (Gottfried Wilhelm Leibniz, Max Weber, Jürgen Moltmann; alții, evrei, Hans Kelsen)².

Într-adevăr, C. Schmitt, vede în viața politică a societății seculare ecourile teologiei și organizării Bisericii (în speță ale Bisericii Romano-Catolice):

Toate conceptele semnificative ale teoriei moderne a statului sunt concepte secularizate nu doar din cauza dezvoltării lor istorice – în cursul căreia au fost transferate din teologie la teoria statului, prin care, de exemplu, locul lui Dumnezeu cel atotputernic este luat de legislatorul cel atotputernic – dar și din cauza structurii lor sistematice, a cărei recunoaștere este necesară din perspectiva înțelegerii sociologice a acestor aspecte.³

¹ Legătura dintre viața politică și istoria științelor juridice este expusă pe larg în H.J. Berman, *Law and revolution. The Western Legal tradition*, Cambridge, MA: London 1983.

² Câteva lucrări majore subliniază dilemele de tip politic și teologic născute pe teritoriul care în mod tradițional s-a aflat sub autoritatea papală, cf. P. Prodi, *Il sovrano pontefice. Un corpo e due anime: la monarchia papale nella prima età moderna*, Bologna 2006, D.K. Van Kley, *The Religious Origins of the French Revolution. From Calvin to the Civil Constitution, 1560-1791*, Yale Univ. Press, New Haven-London 1996; C. Maire, *De la cause de Dieu à la cause de la nation. Le jansénisme au XVIIIe siècle*, Paris 1998.

³ C. Schmitt, 'Political Theology', în C. Schmitt, *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*, trans. C. Schmitt și C. Schwab, Cambridge, MA, MIT Press, 1985 (1922), 36-52, 36. Vezi, ediția în lb. română Carl Schmitt, *Teologia politică*, trad. și note Lavinia Stan și Lucian Turcescu, Universal Dalsi Publ. House, București, 1996.

De fapt, ideea acestei apropieri între domeniul teologic și cel politic a fost sugerată, mult mai devreme, de Leibniz, care considera că științele juridice și teologia (de unde, în timp, politica și teologia) sunt apropiate ca organizare și valori, și disimilare respectiv față de științe, de științele exacte sau mai puțin exacte, cum ar fi matematica sau medicina.⁴

În sens clasic (denumit de unii chiar „sens vechi”), așa cum l-au definit ideologii din clasa lui C. Schmitt, teologia politică se ocupă, așadar, de paralelismul dintre viața politică (de stat) și teologie, adică între politică și viața Bisericii (problematika include subiecte clasice, cum ar fi relația dintre *auctoritas* și *potestas*, între *regnum* și *gubernaculum*, dintr-o perspectivă în care, în mod distinct, referința religioasă joacă un rol major, fără ca prin aceasta să fie excluse și alte puncte de vedere, cum ar fi, de exemplu, cel economic).⁵ Pentru alți autori, din perspectivă istorică, ea a ajuns să se ocupe cu justificarea teologică a unui sistem politic.⁶ În a doua jumătate a secolului 20, gânditori ca J.B. Metz (un urmaș al lui Karl Rahner și adept al „teologiei eliberării sociale”) și Jürgen Moltmann au început să folosească termenul de „nouă

⁴ G. Leibniz, *Nova Methodus*, par. 4, 5, citat de C. Schmitt. Titlul întreg al aceste prime lucrări de matematică a lui Leibniz, apărute în *Acta Eruditorum*, este 'Nova methodus pro maximis et minimis, itemque tangentibus, quae nec fractas nec irrationales quantitates moratur, et singulare pro illis calculi genus' (O nouă metodă pentru maxime și minime, și pentru tangente, care nu este împiedicată de numere fracționale sau iraționale, precum și o maniera remarcabilă de a le calcula).

⁵ C. Schmitt; Hans Eger, *Die ersten Ansätze zu einer politischen Theologie in der christlichen Kirche*, în „Deutsche Theologie. Monatschrift für die deutsche evangelische Kirche”, nr. 2, Stuttgart, 1935, pp. 272-281; G. Agamben, *Il Regno e la Gloria. Per una genealogia teologica dell'economia e del governo*, Bollati Boringhieri, Torino 2009 (Ia ed. 2007); idem, *Il sacramento del potere. Il giuramento politico nella storia costituzionale dell'Occidente*, Il Mulino, Bologna 1992.

⁶ Erik Peterson, *Kaiser Augustus im Urteil des antiken Christentums. Ein Beitrag zur Geschichte der politischen Theologie*, Kempten-München, 1933, pp. 289-299.

teologie politică”, prin care înțelegeau un nou sens al sintagmei, o teologie a vieții politice prezente, o teologie aplicată, o teologie a libertăților și demnității umane, o teologie post-idealistică și post-iluministă, ocupată de concret și detaliu, nu doar de macrostructuri sociale și principii, care nu transcende istoria, ci se circumscrie acesteia.⁷ Există și autori pentru care creștinismul nu ar admite, ca atare, ideea de „teologie politică”, deoarece interesul în viața cetății nu poate crea capitole noi în teologie, nici nu poate aplica direct, nemediat, adevărurile teologice.⁸

În continuarea observațiilor despre legătura dintre denomiinațiunea religioasă și tipul de teologie politică adoptat, s-ar putea pune întrebarea în ce măsură valorile politice și teologice derivă din structurile și teologia unei Biserici date, la un moment dat în istoria ei. De exemplu, este cumva conducerea centralizată, poate chiar

⁷ J. B. Metz, *A Passion for God: The Mystical-Political Dimension of Christianity*, edited and translated, with an introduction by J. Matthew Ashley, New York: Paulist Press, 1998, 23—25; apropiat de observațiile lui Metz, Jürgen Moltmann a explorat și el noile sensuri ale teologiei politice notând că “Political theology, in our opinion, no longer implies only theology and politics, church and state. Rather, responsible theology must become aware of an inherent political dimension in itself and in church life. On the other hand, political theology does not reduce everything to politics (C. Schmitt) nor does it submit theology and the church to the terms and requirements of state policy.” Moltmann, “The Cross and Civil Religion”, în *Religion and Political Society* (New York: Harper & Row, 1972), 18—19. The original article, “Political Theology,” appears in *Theology Today* 28 no. 1 (April 1971) 6—23; cf. Arne Rasmussen, *The Church as Polis: From Political Theology to Theological Politics as Exemplified by Jürgen Moltmann and Stanley Hauerwas* (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1995); Kuno Füssel, *Teologia politica*, în *Die Heissen Eisen von A bis Z*, Johannes Bauer, Verlag, Graz, Austria, it.transl. *Dizionario Teologico*, Cittadela Editrice, Rome, 1974, pp. 736-743.

⁸ Andreas Marxen, *Das Problem der Analogie zwischen den Seinsstrukturen der grossen Gemeinschaften, dargestellt im engeren Anschluss an die Schriften von Karl Schmitt und Erik Peterson*, Würzburg, 1938. Conform lui Marxen termenul metapolitică ar fi mai potrivit decât termenul teologie politică.

dictatura, o reflecție a conducerii centralizate din cadrul Bisericii Romano-Catolice? Este cumva interesul pentru eliberare socială un reflex al politicii duse, la un moment dat, de aceeași Biserică R-C, pentru a atrage masele populare pauperizate din America latină?⁹

Ar putea fi, atunci, democrația și federalismul, sau subsidiaritatea, niște reflecții ale vieții teologice și ale organizării bisericești ale lumii protestante – sau nu neapărat?¹⁰ În acest context ar fi interesant de discutat și modelele de teologie politică ale Ortodoxiei Răsăritene, precum și modele de organizare socială și politică pe care le poate inspira. În continuare, recunoscând generalitatea subiectului, s-ar putea imagina și o teologie politică islamică, sau hindusă (vizavi de problemele din Pakistan și India).

⁹ Teologia eliberării sociale este un termen folosit de Gustavo Gutierrez, un preot catolic din Peru, în 1973, prin care înțelegea că Biserica trebuie să se concentreze asupra eliberării oamenilor din sărăcie și de sub exploatare. Teologia eliberării a fost parțial inspirată de Conciliul Vatican 2 și de encyclica papală din 1967, *Populorum progressio*, având multe semne că este o preocupare „de sus în jos” în interiorul Bisericii Romano-Catolice (în același timp, ele aduceau o interesantă instabilitate politică în apropierea Americii de Nord). Vizavi de teologia politică și valorile ei (structuri, principii, etc.), se poate observa că aceste țări ale Americii Latine în care s-a dezvoltat teologia eliberării sociale sunt preponderent catolice (Peru, Brazilia, Uruguay, Argentina, Bolivia, etc.). Printre conducătorii cunoscuți ai acestei mișcări teologice s-au numărat Gutierrez, Leonardo Boff (Brazilia), și Juan Luis Segundo (Uruguay). Amploarea mișcării și pierderea controlului asupra ei au făcut ca Vaticanul să îl cenzureze pe Boff în 1985 și să accepte doar o formă moderată a mișcării. De fapt, odată cu această teologie mai apăruse și un alt fenomen secundar: neoprotentismul care încurajează descentralizarea Bisericii începuse să ia avânt considerabil în America Latină (îndeosebi Bisericile baptiste și pentecostale). Vezi Crowley Michael, „Spiritual Winds over a Cultural Sea: Grass-roots Patterns in Latin America”, *Religion*, vol. 28, Issue 3, July 1998, 257-270.

¹⁰ Conform papei Ioan Paul II, temelia învățaturii sociale catolice se sprijină pe pietrele de temelie ale demnității umane, solidarității și subsidiarității (Apostolic Exhortation, *Ecclesia in America*, 1999, 55).

Ca orice subiect teoretic, și teologia politică a intrat în vâltoarea examinării critice, a evaluărilor dialectice. Astfel, pentru unii autori, relația teologie – politică este văzută ca o legătură arbitrară, culturală, limitată, c onsiderându-se că nu este o relație evidentă sau esențială pentru înțelegerea teoriilor politice. De exemplu, conform P.O. Espejo, în ciuda observării unui anume paralelism între științele juridice și politice și cele teologice, din punct de vedere istoric și structural (ceea ce s-ar putea numi structuralism politic; theological structuralism), acest paralelism nu este esențial, ci mai degrabă unul funcțional. În al doilea rând, paralelismul dintre cele două s-ar datora presupuzițiilor comune, adică folosirii, în aria de civilizație de tip european, iudeo-creștin, a unui concept de „ordine” similar celui folosit în teologie (theological ordering). Cu alte cuvinte, dacă s-ar adopta alte convenții despre ordinea socială, ideologică, economică, s-ar ajunge la alte teorii politice, care nu mai sunt la fel de teologice ca cele actuale, prezente. Astfel de afirmații nu probează însă decât că teologia politică merită studiată din punct de vedere al fundamentelor gândirii teologice europene, ca parte din moștenirea acestei civilizații și poate fi mai puțin clară, sau diferită, pentru teoriile politice născute în contextul altui tip de gândire.

În ce privește literatura de limbă română, scrierile de teologie politică par orientate mai mult asupra aspectelor istorice ale relației politice dintre stat și Biserica Ortodoxă Răsăriteană (istoria imperiului Bizantin),¹¹ iar

¹¹ Adrian Gabor, *Biserică și Stat în timpul lui Teodosie cel Mare*, Bizantină Publ. House. București, s.a.; Idem, *Biserica și Statul în primele patru secole*, Sofia Publ. House, București, 2003; Costion Nicolescu, *Teologul în cetate, Părintele Stăniloae în aria politică*, Christiana Publ. House, București, 2003; Ovidiu Panaite, „The political theology during the Constantine dynasty. Criteria concerning the church-state relationship for a pluralist society”, teza doctorat, Universitatea „Lucian Blaga” – Sibiu, Facultatea de teologie ortodoxă, 2009. Vezi un rezumat în limba engleză, <http://doctorate.ulbsibiu.ro/obj/documents/rez-eng-panaite.pdf>.

în ultimile două secole asupra relației dintre stat și Biserica Ortodoxă Română, asupra relației Biserica – regim comunist, în secolul 20, și asupra aspectelor prezente ale cooperării stat – Biserica.¹²

Daniel Barbu atrage, astfel, atenția că relația între teologie și politică s-a simțit în România mai ales sub forma identificării Bisericii cu națiunea (un fenomen întâlnit și la sârbi și bulgari, de altfel, și parțial, la ruși).¹³

Biserica rămâne a fost legată de stat prin Constituțiile din 1923, 1938, 1991, unde i se consfințește caracterul de „Biserică națională” (Constituțiile din 1866, 1923 și 1938 o proclamau „religiune dominantă a Statului Român” (art. 21), sau, respectiv, „biserică dominantă în Statul român” (art. 22, art. 19), ori chiar „Biserică românească”, Așa cum scrie D. Barbu:

¹² Liviu Stan, *Relațiile dintre Biserică și Stat-studiu istorico-juridic*, în „Ortodoxia”, an IV, 1952, nr. 3-4, iulie - decembrie, pp. 353-461; Ioan Vasile Leb, *Biserică și implicare*, Limes Publ. House, Cluj, 2000; Idem, *Biserica în acțiune*, Limes Publ. House, Cluj, 2001; Daniel Barbu: „Subsidiaritate, democrație creștină și ortodoxie”, *Provincia I*, nr. 5, septembrie 2000, pp. 3-4; reprodus în *Provincia 2000. Antologie*, Editura Pro Europa, Târgu Mureș, 2001, pp. 158-166; *Teologie și politică de la Sfinții Părinți la Europa Unită*, vol. coord. de Miruna Tătaru Căzăban, Anastasia, București, 2004; *Un suflet pentru Europa. Dimensiunea religioasă a unui proiect politic*, volume coordinated by Radu Carp, Anastasia Publ. House, București, 2005; *Gândirea socială a Bisericii*, volume realized and presented by Ioan I. Ică jr. and Germano Marani, Deisis, Sibiu, 2000; Teodor Baconsky, *Puterea schismei*, Anastasia, București, 2001; Radu Preda, *Biserica în Stat, o invitație la dezbateri*, Scripta, Cluj, 1999; *Biserică – Stat - Societate - documentația conferinței Academiei Evanghelice Transilvania (AET) în colaborare cu AIDRom*, seria Academia, vol. 1, Sibiu, 2003. Lavinia Stan și Lucian Turcescu, *Religion and Politics in Post-Communist Romania*, New York, NY: Oxford University Press, 2007;

¹³ Daniel Barbu: „Subsidiaritate, democrație creștină și ortodoxie”, *Provincia I*, nr. 5, septembrie 2000, pp. 3-4; reprodus în *Provincia 2000. Antologie*, Editura Pro Europa, Târgu Mureș, 2001, 158-166.

Într-o societate politică înclinată să respingă sistematic orice formă de discriminare pozitivă a minorităților, Biserica majoritară cere insistent și agresiv să beneficieze de o „acțiune afirmativă”.

[...]

Pare că statutul juridic discriminatoriu de biserică națională este pentru ea indispensabil: ierarhia are absolută nevoie de o nouă confirmare a faptului că Ortodoxia pe care o reprezintă este o *lege*, nu o *credință* (sublinierea mea, OB). Dacă această recunoaștere i se va refuza, Biserica Ortodoxă Română se va simți părăsită de stat...¹⁴

1.2 Conținutul politic al teologiei NT

După această incursiune în definirea și problematica teologiei politice, ar trebui spus că în ce privește NT ca atare, se poate vorbi despre un conținut politic sau teologic – politic, deoarece acesta are în centrul său persoana unui conducător universal, mântuitorul Isus Hristos – Mesia, cel care reformează existența individuală și socială a omului, precum și relația sa cu divinitatea; de asemeni, NT conține și diverse noțiuni și critici (evaluări, perspective) referitoare la guvernare, organizare socială (stat – imperiu; cu trimiteri dese la alternativa împărăției lui Dumnezeu), despre relațiile interumane, în general, și despre perspectivele principale ale viitorului omenirii. (Multe dintre aceste noțiuni vin din Vechiul Testament, un corpus care tratează mai pe larg problemele politice, deoarece a reprezentat constituția unui întreg popor antic, Israelul: cf. cărțile Exod, Deuteronom, Levitic, Numeri).

O teologie politică a NT este posibilă din cauza implicațiilor sale politice, din cauza conținutului politic al

¹⁴ Barbu: „Subsidiaritate”, 3-4.

învățăturii prezentate în NT, apoi din cauza arhetipurilor regăsite aici – și care vin să confirme unitatea de gândire a VT și NT (cf. distincțiile lui C. Braga privitoare la arhetip, anarhetip și eschatip¹⁵), și din cauza paradigmatelor pe care le iterează și care au fost preluate în mod distinct, în istorie, de societatea umană (modele ale trecutului – creația, începutul istoriei; modelul contestării ordinii existente – mișcarea și mesajul profetic, mișcările mesianice; modelul conturării unui viitor ideal – eschatologia).

Interdependența politică-teologie în cadrul Bisericii primare este mai mare decât se sesizează în general, de la prima vedere. Încă din timpul NT se poate vorbi de o ideologizarea a spațiului geografic (încurajarea la misiune până la capetele pământului și în etape succesive: Ierusalim, Iudeea, Samaria, marginile pământului, cf. Fapte 1:8; Matei 28:20), afirmarea domniei lui Hristos înaintea tuturor popoarelor și a curților lor regale (Fapte 26-28; Filipeni 2). Actualitatea argumentelor politice și ideologice din scrierile biblice este remarcabilă, dacă se amintește afirmarea dreptului la teritoriu în Israel (o teologie politică a VT), sau dezvoltarea unor ideologii politice mesianice, imperiale, la nivelul unor popoare mari, cu teritoriu uriaș, creatoare de cultură largă și cu pretenții de hegemonie, cum ar fi (Rusia, Germania, Anglia și USA, iar altădată Spania, Olanda, Portugalia, etc.; o țară emergentă în această privință pare a fi China, dar argumentele ei nu fac apel la teologia politică de tip iudeo-creștin).

Conținutul teologic al NT (cu învățătura sa despre Trinitate, creație, hristologie, ispășire, spirit, Biserică, escatologie) are, de asemenea, importante trăsături politice și sociale (învățătura despre Trinitate sugerează modele de conducere, de împărțire și raportare a puterii, valori etice, paradigme de organizare; informațiile despre

creație conferă valoare omului, lumii înconjurătoare, o perspectivă de ansamblu asupra istoriei, repere spirituale majore; învățăturile despre hristologie vorbesc despre implicarea divinității în lumea creată prin întruparea Fiului lui Dumnezeu ca om, Isus Hristos, reproiectează destinul umanității și al lumii create, redimensionează noțiunea de slujire, de jertfă; cele despre ispășire – mântuire prin jertfa salvatoare a Mântuitorului, aduc concepte majore despre cauza răului, despre starea prezentă a umanității și perspectivele de viitor; înțelegerea lumii spirituale vizavi de lumea materială descrie un spațiu mai larg pentru definirea vieții, în general, și a valorilor umane, în special; învățătura despre Biserică – despre omenirea salvată organizată în Împărăția lui Dumnezeu și în Biserică (împreună cu Israel) redefinește paradigmele corporatiste ale umanității, viața socială, teologia națiunilor; în fine, cele despre escatologie – viziunea despre viitor și drumul spre acest viitor, remodelează valorile și atitudinile etice și politice ale prezentului, în funcție de felul de viitor așteptat).

Subiectul teologiei politice a NT merită studiat, de asemeni, și pentru că multe din ideile care stau la baza teoriilor moderne ale politicii (valoarea vieții, drepturile omului, divizarea puterilor în stat, relațiile sociale generale, relațiile familiale, relațiile economice, liniile generale ale politicii pe termen lung) sunt fundamentate pe o gândire iudeo-creștină. De aceea, pentru a-și înțelege propria formație, gândirea politică europeană trebuie să își cunoască mai bine rădăcinile ideologice, respectiv teologice. Studiul teologiei politice a NT înseamnă și un demers de recuperare a identității culturale și spirituale europene.

Problema este interesantă și din alt punct de vedere: judecățile politice și istorice, valorile democratice chiar, în asamblul lor, anumite teorii politice, sunt în primejdie să fie prezentate și respectiv adoptate ca o „formă fără fond” în multe țări din lumea a treia, sau, în general, în

¹⁵ Corin Braga, *De la arhetip la anarhetip*, Polirom: Iași, 2009.

țările fără o moștenire creștină, unde istoria gândirii, teologia locală, nu au aceleași fundamente și concepte de bază. Întrucât teologicul impregnează mai bine socialul decât politicul, se poate spune că el formează prima bază ideologică pentru gândirea politică. Se realizează astfel că, pentru a promova politici de tip vestit este necesar să se asigure un fond de dialog teologic și filosofic preliminar, care să aducă în discuție valorile fundamentale ale reflexiei filosofice. Studiul teologiei politice a NT furnizează, astfel, și o bază pentru cunoașterea, prin paralelism, a altor fundamente politice, a altor teologii politice, bazate pe alte fundamente teologice, necreștine.

În final, teologia politică a NT devine interesantă și prin faptul că aduce precizări din NT într-un domeniu mai larg, teologia politică, domeniu deschis de un jurist major, C. Schmitt, care a funcționat și în calitate de ideolog nazist al statului. În privința aceasta ar putea fi lămurită mai bine legătura dintre NT și formulele politice de inspirație creștină, și s-ar realiza clarificări necesare în legătură cu această eroare umană majoră, care a fost regimul nazist.

În final, lucrarea de față încearcă o abordare sintetică a subiectului teologiei politice a NT, deoarece la abordarea de tip istoric și structural a teologiei politice, conform căreia politicul se substituie religiosului împrumutându-i formele și conceptele, dar negându-i conținutul (la C. Schmitt, instituțiile statului laic, secular, preiau rolul și funcțiile instituțiilor Bisericii), ea adaugă o a doua abordare, adoptată mai ales în spațiul anglo-saxon, conform căreia teologia însăși are și un conținut politic, care poate și trebuie studiat ca atare. Studiul de față se concentrează în primul rând pe prezentarea conținutului politic și teologic al NT, căutând să evidențieze cât mai bine paradigmele generale, biblice, ale organizării și spiritualității umane, arhetipurile prezente în viața religioasă și în cea politică,

contribuția specifică a NT la înțelegerea și armonizarea vieții cetății.

Printre subiectele majore ce vor fi discutate se numără poporul lui Dumnezeu (antropologie biblică, teoria poporului lui Dumnezeu: Israel, ekklesia); importanța cetății și a capitalei (Ierusalim, polis, teologia cetății); geografia ideologică și împărăția divină (basileia, imperium; viziunea despre imperiu și gândirea apocaliptică; monarhie, judecători, păstori); relațiile sociale-economice în societate și în familie (sărăci – bogați; angajați - patroni, soț-soție, părinți-copii; coduri de laudă și onoare; relații ierarhice); relația dintre eshatologie și ideologie (speranța în înviere și comportamentul social, curajul mesianic și implicarea politică); relația dintre evanghelie și mărturia socială (tema proceselor-mărturie).

Ca metodă, vor fi îmbinate analiza contextului, pe secțiuni: greco-roman; iudaic; creștin, cu parcurgerea textelor semnificative din NT și a unor pagini de literatură secundară. În general se va urmări îmbinarea perspectivelor sincronice (comparații între culturile antice majore și mesajul creștin) și a perspective diacronice (nuanțe teologice dezvoltate în timp), cu precădere în perioada 150 îH – 150 dH.

Bibliografie:

Introducere:

P.W. Gray, "Political Theology and the Theology of Politics: Carl Schmitt and Medieval Christian Political Thought", *Humanitas*, vol.xx, no.1/2 (2007), 175-200.

Wigglesworth, "Political Theology", in S.B. Ferguson et al (eds), *New Dictionary of Theology*, Leicester: IVP, 1988, 520-522

Lecturi generale:

B. Wilson, *Religia din perspectivă sociologică*, trad. D.M. Străinu (București: Editura 3, 2000), 38-105.

E. Godo (ed), *Convertirea religioasă*, trad. E. Petuhov (București: Anastasia, 2002),

V.K. Robbins, *The Tapestry of Early Christian Discourse. Rhetoric, Society and Ideology*. (London: Routledge, 1996), 192-235.

J.M. Velasco, *Introducere în fenomenologia religiei*, trad. C. Bădiliță (Iași: Polirom, 1997), 35-54.

C. Braga, *De la arhetip la anarhetip*, Iași: Polirom, 2006, 47-57 (geografia simbolică); 79-90 (psihogeografia); 91-133 (gândirea vrăjtită a exploratorilor); 273-287 (arhetip, anarhetip, eschatip).

G. Romanato, M.G. Lombardo, I.P. Culianu, I.P., *Religie și putere*, M.-M. Anghelescu și Ș. Anghelescu (trad), Iași: Polirom, 2005, 121-154 (o teorie funcționalistă a comunicării simbolico-religioase); 171-240 (religia și creșterea puterii).

I.M. Popescu, *Istoria și sociologia religiilor: Creștinismul*, București: România de Măine, 1996.

C. Bădiliță, *Manual de anticristologie. Studii, dosar biblic*, traduceri și comentarii, Iași: Polirom, 2002.

Capitolul 2. Repere politice în Orientul antic

Teologiile politice ale Vechiului și Noului Testament au în comun câteva concepte majore care, bineînțeles, își au originea în istoria biblică antică, și, pe un plan mai larg, prezintă anumite corespondențe cu civilizațiile orientale învecinate. Printre ele pot fi enumerate formația covenantală a gândirii politice și teologice (structura politică și filosofică a legământului la baza statului și a societății de inspirație biblică), împreună cu vizibilitatea și centralitatea simbolurilor legământului (pentru Israel: țara, circumcizia, Tora – adică Legea; după cum pentru creștini legământul este reprezentat prin alte simboluri, cum sunt: botezul, euharistia, Scriptura NT și VT), urmate de problematica socială și națională, precum și de viziunea asupra istoriei, apropiate și îndepărtate, care se bazează, de asemeni, pe noțiuni de revelație și drept divin.

2.1 Importanța Legământului

În organizarea societății, a comunității este esențială din perspectivă biblică ideea de legământ sau de alianță – ori testament, care în esență este o idee politică. Legământul reprezenta, cel mai adesea, o înțelegere între un suzeran și un vasal (deși nu este exclusă în nici un fel înțelegerea dintre egali), cu stipularea responsabilităților fiecărei părți și cu întărirea acestor îndatoriri prin jurăminte de maximă tărie (unele implicau pedepse aspre sau intervenții divine, pierderi grele sau chiar moartea, în caz de nerespectare).¹⁶

¹⁶ J. Bright, *A History of Israel* (London: SCM, 1991), 148-162; J. Gilbert și R. Girard, „Legământ”, în X. Leon-Dufour et al (eds),

Structura unui legământ în Orientul Apropiat este bine ilustrată în documentele hittite din mileniul doi îH, iar în Biblie, în legământul dintre divinitate și poporul Israel, mijlocit de Moise pe muntele Sinai din deșertul Arabiei, cf. Deuteronom 11; de asemeni, este destul de bine ilustrat și în cazul altor legăminte biblice cum ar fi legământul lui Dumnezeu cu Noe, cu Avraam, Isaac, Iacov, cu David, etc.. Legământul, în esență, avea următoarele părți:¹⁷

1. Preambul – precizarea participanților
2. Prolog – subiectul, relația majoră aflată în discuție
3. Condiții – legi, reguli, coduri de comportament
4. Anexe și clauze secundare – depozitare act, referințe
5. Martori
6. Sancțiuni spirituale – binecuvântări și blesteme
7. Semnare solemnă și jurămintă
8. Contra-măsuri (acțiuni militare, pedepse)

Însemnătatea teologică și politică a legământului este majoră. Este interesant că în descrierea legăturii între divinitate și om se folosește un limbaj eminent politic cum este al legământului. Se poate pune întrebarea dacă divinitatea este înțeleasă aici în termeni politici – de către om, sau dacă divinitatea însăși folosește aceste paradigme, deoarece tot ea le-a inspirat sau le-a creat, sau le-a avut în vedere, de la bun început.

Teologia biblică a legământului, ca atare, este o teologie cuprinzătoare, ea incluzând diverse tipuri de legăminte între oameni sau între divinitate și o serie largă de instituții sau persoane: între divinitate și poporul Israel (legământul de pe Sinai); între divinitate și rege (legămintele cu David, cu Solomon etc.); între

divinate și preoți sau profeți (legământul cu profetul Ieremia); între divinitate și diverse persoane individuale (legămintele între Dumnezeu și strămoșii evreilor, patriarhii Avraam, Isaac, Iacov; precum și cel încheiat cu Cain); între divinitate și omenire, în general (legămintele cu Adam, Noe).

Odată cu instituirea legămintelor au apărut și simbolurile legămintelor, care au deschis un capitol important în imagistica teologică și politică a VT și a NT. Astfel, între aceste imagini se pot număra simbolul țării, ca atare (de exemplu, țara promisă, Canaanul), iar alături de țară apar diverse imagini asociate: strugurii și vița de vie, smochinul, măslinul, laptele și mierea (ca simboluri ale fertilității țării, ale bogăției ei), Iordanul și grădina pământurilor de lângă el; Calea sau drumul prin pustie, care conduce în țara promisă; apoi semnele legământului propriu-zis: semnul circumciziei; jertfa (semnul sângelui vărsat și ispășitor); ținerea sărbătorilor – a sabbatului (sau a sabbatelor), păstrarea și studierea Torei (tablele Legii erau păstrate în *chivot*, în cortul întâlnirii, iar mai târziu în Templu, alături de toiagul lui Aaron și câteva mostre de mannah, hrana evreilor dată de Dumnezeu în pelerinajul prin pustie, vreme de 40 de ani). La aceste simboluri se adaugă în timp și simbolul Templului, al Sionului (muntele pe care se află Ierusalimul), al fortăreței Ierusalimului (fortăreața Sionului), al Ierusalimului propriu-zis.

Țara simboliza spațiul acordat pentru viețuirea unui popor, în particular lui Israel, ceea ce reprezintă o reluare la scară mai joasă a ideii edenice de pământ dat oamenilor în lucru și în administrare. Conceptul „țării” conține în el nu doar hotare politice și autoritate divină, ori o recapitulare a temei Edenului, dar și o anunțare a viitorului, adică a timpului când tot pământul va fi plin de cunoașterea de Dumnezeu și sub domnia păcii și a armoniei (adică aici arhetipul devine eschatip, cf. amintirea idilică a Edenului, promisiunile către patriarhi, vestirea venirii lui Mesia, a epocii „de aur” a

Vocabular de teologie biblica (București: Ed. Arh. R-C, 2001), 356-362; Vezi și „covenant”, în L. Ryken et al (eds), *Dictionary of Biblical Imagery* (Leicester: IVP, 1998), 176-178.

¹⁷ Bright, *History*, 150-151.

omenirii, cf. Isaia). Arhetipul țării admite și imagini ale restaurării finale (eschatipuri): Edenul restaurat (sau paradisul, de asemeni sub forma unei grădini; în Apocalipsa însă lumea nouă este mai mult decât o restaurare a Edenului, ea implică o transfigurare a cosmosului, apariția unui cer nou și a unui pământ nou); țara și pustia restaurată; cetatea restaurată (Ierusalimul restaurat, Templul restaurat; Ierusalimul ceresc – în Evrei, Apocalipsa; se poate observa, de asemeni, prin contrast, că în Apocalipsa, Ierusalimul ceresc nu are Templu, deoarece prezența divină directă este suficientă pentru funcționarea unei relații vii între om și divinitate).

2.2 Exercițarea puterii politice în regim monarhic

Lista de simboluri sau imagini caracteristice legământului poate continua și cu alte imagini asociate. De primă importanță este imaginea lui Mesia, Unsul (în NT: Hristos), ca reprezentant și conducător confirmat de Dumnezeu. Profetiile mesianice au o pondere mare în scrierile evreiești, identitatea lui Mesia fiind discutată pe diverse planuri: el are funcție profetică, preoțească și regală; este o persoană centrală în istoria omenirii, dar poate avea diverse chipuri istorice prefiguratoare: poporul Israel, judecătorii, profeții și preoții săi, regii lui Israel și Iuda, chiar și unii regi păgâni (de exemplu, regele persan Cyrus, Isaia 44:28).

Conducerea țării printr-un regim de inspirație divină a avut loc și în perioada judecătorilor (1450-1050 îH; cf. cartea Judecători; ultimul judecător este Samuel), subînțelegându-se că peste judecători domnește însuși Dumnezeu. Perioada aceasta este însă urmată de perioada monarhiei, primii regi fiind Saul, David, Solomon, Roboam, după care urmează divizarea în două a statului israelit, în Israel, la nord, și Iuda, în sud, fiecare cu linia sa regală. În mod interesant, sistemul

politic al monarhiei, deși a fost inspirat din viața politică a popoarelor păgâne (pe care evreii doreau să îi imite), ajunge însă să revitalizeze în gândirea religioasă imaginea lui Dumnezeu ca monarh suprem și să o genereze pe cea a lui Mesia, înțeles ca rege eliberator, mult așteptat și profetizat.

În NT, dincolo de orice prefigurări, Mesia central, unic, este mântuitorul Isus Hristos care, într-adevăr, adună mai multe oficii (de preot, profet și rege) și este Fiul Divin.

Relația între divinitate și poporul ales se exprimă apoi și printr-o relație aparte între Dumnezeu și capitală, care amintește de ideea legăturii între divinitate și teritoriu, sau între divinitate și comunitatea care i se închină, la popoarele păgâne (cf. zeul Marduk și capitala Babilon, la babilonieni; Zeus și Roma, la romani; zeul Dagon și capitala Asdod, la filistenii, cf. 1 Sam. 5.2-5, Jud. 16.23-24; Iahveh și Ierusalim, sau Iahveh – Baal și Samaria (aici, într-o formă de religie mozaică sincretistă, Iahveh era reprezentat printr-un taur, care era simbolul lui Baal, și care amintea și de boul Apis din Egipt; fascinația lui Israel cu închinarea la acest simbol al puterii și fertilității s-a manifestat și în pustia Sinai, când preotul Aaron, fratele lui Moise, le-a făcut un taur aurit și l-a prezentat ca fiind Dumnezeul puternic care i-a scos din Egipt), sau zeul Rimon și Damasc, la sirieni, cf. 2 Regi 5.18, etc.).

Într-o formă mai dezvoltată, teologia puterii politice cuprinde câteva repere de bază, cum ar fi (a) definirea centrului puterii, (b) definirea doctrinei puterii, (c) definirea viziunii de expansiune în timp și spațiu a puterii, și (d) precizarea simbolurilor care ilustrează și reprezintă puterea (o ideologie adusă la exprimare practică).

Astfel, din punct de vedere teologic **centrul puterii** în societate, în univers, în istorie, este divinitatea. Ea delegă oamenilor puterea cetății (a polisului), prin mandat general sau prin mandat individual (de exemplu,

regilor: Saul, David, Solomon; Cyrus, Darius, Ahaşveros, ca exemple biblice de regi persani care duc la îndeplinire un mandat divin, în mod conştient sau nu; Nebucadneţar, Belşatar, ca exemple de regi babilonieni care primesc şi ei, sau li se refuză, respectiv, puterea din partea zeului suprem etc.).

În al doilea rând, **doctrina puterii** derivă din poziţia deţinătorilor puterii ca păstrători ai revelaţiei, de păzitori ai Legii. Regii sau preoţii, în consonanţă sau în competiţie, sunt educaţi spre a deveni lideri care meditează la Legea Domnului, care o promovează în popor, şi care împart dreptatea (cf. David, Solomon, Iosia etc.). Astfel, Biblia conţine manuale de educaţie politică şi teologică pentru preoţi şi regi, sau profeţi, şi pentru popor în general: Pentateuhul, 1-2 Cronici, 1-2 Împăraţi, şi în mod deosebit, pentru regi, Eclesiastul, Psalmii, şi în cartea Proverbelor, cărţile Neemia, Ezra, Daniel.

Metodele de expansiune a puterii includ politica militară şi religioasă, filosofia istoriei din trecut până în viitorul îndepărtat, precum şi apelul la intervenţia divină (cf. 2 Împ. 18:19-37, în special v. 22, cuvântarea generalului asirian Rabşache la atacul Ierusalimului; cf. şi textul paralel din Isaia 36:1-20, cu precădere v. 7 şi 10; aici generalul sirian afirmă în auzul poporului: „Domnul mi-a zis: Suie-te împotriva ţării acesteia, şi nimiceşte-o!”; iar mai devreme, tot el interpretase tendenţios politica de reformă religioasă a lui Ezechia, invocând faptul că Dumnezeu i-ar fi părăsit pe evrei tocmai pentru că Ezechia renunţase la altarele şi jertfele de pe dealuri – care, de altfel, erau nişte altare păgâne).

În mod particular, Israel nu are mandat imperial din partea divinităţii. El îşi păzeşte ţara, în cadrul legământului, şi îl aşteaptă pe Mesia, care e adevărat, va trebui să fie nu doar Mesia al lui Israel, ci al întregii omeniri (cum apare din viziunile universaliste ale lui Isaia, Ieremia, Ezechia). În paradigmele politice evreieşti Ierusalimul devine centru de închinare mondială, în mod metaforic sau nu – dar nu neapărat un centru de

administrare a unui imperiu mondial. Cu toate acestea, viziunea nou-testamentară a Apocalipsei ne arată că, în final, există o singură capital mondială, Ierusalimul ceresc, „cortul” unde Dumnezeu va locui împreună cu omenirea răscumpărată.

Reprezentarea puterii este, așa cum s-a mai spus, un drept delegat și separat (divizat; în sens politic); către preoții leviți – autoritatea reprezentării în închinare, către regi – autoritatea politică și administrativă; către profeți – autoritatea revelației și a proclamării, a muștrării și a opoziției (dar instituția profeților ajunge aservită puterii, mai ales în Israelul de nord, în Samaria, servind ca oracol pentru justificarea politicilor regale). Între simbolurile care ajung să reprezinte puterea se pot enumera toiagul, coroana, tronul, cortul închinării (iar mai târziu templul), mitra, drumul nivelat prin pustie în așteptarea Domnului (prin ridicarea văilor și coborârea munților), leul lui Iuda, vița sau smochinul lui Israel, ramura sau vlăstarul lui Isai, fiul lui David, steaua lui David etc. Simbolistica puterii este foarte importantă, deoarece ea comunică în mod condensat forța puterii și intențiile ei.

Întrebări de seminar:

În ce măsură viața civilă, societatea, împrumută structuri și motivații religioase? În ce măsură sistemul social și politic împrumută structuri religioase? Acest lucru apropie religia de politic, le unifică?

Este politicul deschis pentru a fi ordonat de opțiuni și programe religioase, ori invers, sau ceea ce au în comun sunt paradigmele, arhetipurile? Care este sursa acestor arhetipuri?

Care este imaginea finală, de sorginte NT, asupra relației politic-societate? Este o relație de ignorare? Este o relație de influențare reciprocă? Este o relație de

substituire? Este o relație de reflectare a unui fond psihologic și comportamental comun? Are teologicul o agendă viabilă pentru politic? Are politicul o agendă viabilă pentru teologie?

Capitol 3. Mesia și modelele mesianice

Ideea unui conducător uman aprobat și confirmat de divinitate, a unui Mesia (Unsul) care are rol esențial în restaurarea omenirii în relația ei cu Dumnezeu și în biruirea definitivă a răului, este o idee centrală a teologiei biblice. Conturarea tot mai clară sau tot mai detaliată a portretului mesianic este un proces interesant, care s-a dezvoltat de-a lungul unei lungi perioade de timp.

3.1 Profeții mesianice, perspectiva VT

Profețiile mesianice din VT încep din Geneza și merg până la cărțile profetice. Contextul VT include at perspective universaliste despre mesia cât și perspective naționale (în cele din urmă, se pare că în timpul NT paradigma mesianică ajunsese să fie limitată la o perspectivă naționalistă evreiască, iar paradigma lui Isus depășește aceste limite și reacționează împotriva lor).

Promisiunile mesianice încep din Geneza: Eden, Avraam, etc.

Câteva modele mesianice: Adam, Enoch, Metusala, Noe, Moise, David, Solomon, etc.

Simboluri mesianice: Sămânța
Leul din Iuda
Steaua
Toiagul regal
Vlăstarul din trunchi sau pământ

uscat

Tipologii mesianice: Profetul ca Moise

Regele
Preotul
Păstorul
Robul – slujitorul – jertfa

Copilul promis

Fiul lui David
Fiul Omului
Fiul lui Dumnezeu
Mesia care suferă (Isaia 53; Zaharia 9-14)

Întrebări: Au fost mai mulți Mesia în istorie? De exemplu, Hristos și Cyrus (cf. Isaia 45).

Trăsăturile paradigmei mesianice: universalism, conducere spirituală și politică, restaurare. Indiferent de universalism, mesia poate veni într-un context particular, respectiv iudaic. Este interesant însă că slujba și titulatura mesianică poate conferită, limitat, și unui rege păgân, respectiv lui Cyrus.

3.2 Formule mesianice la Qumran, în comentariile iudaice și în scrierile pseudepigrave:

Mesia fiul lui Iosif, D.C. Mitchel, „Firstborn *Shor* and *Rent*: A Sacrificial Josephite Messiah in 1 *Enoch* 90.37-38 and Deuteronomy 33.17”, *Journal for the Study of the Pseudepigrapha*, Vol 15.3 (2006): 211-228

Mesia lui Israel și al lui Iuda

Mesia regal (davidic) și mesia preoțesc

Mesia profetic și mesia preoțesc (ca Moise și ca Aaron)

Mesia, fiul lui David, și mesia, fiul lui Efraim (Targum la Cântarea Cântărilor 4.5, 7.4). D. C. Mitchel, „Messiah bar Efraim in the Targums”, *Aramaic Studies*. 4.2 (2006): 221-241

Mesia al pământului și al cerului (caracterul divin al lui mesia)
Qumran; Isaia 11.1-2, 9.6, documentul 4Q521

Mesia regal, mesia preoțesc și mesia profetic

3.3 Mesia și macabeii: paradigme istorice

Macabeii: Sloganul religios („înapoi la Lege și mărturie”)

Formula mesianică (rege-preot)

Insurecția (lupta împotriva cotropitorilor)

Isus Mesia

Sloganul („Eu împlinesc – completez Legea”...)

Formulă mesianică (rege și preot și profet, dar în două etape...)

Insurecția (Isus nu aduce insurecția, dar nici nu se dezice de conducerea politică (este împărat, dar nu are împărăția aici; va domni însă asupra întregii lumi, va conduce toate popoarele, etc.).

Programul mesianic al lui Isus – mesia în două etape;

Mesia unic, regal-preoțesc (profetic)

Etapa spirituală, etapa dominației politice

Program mesianic: pacea, eliberarea

Paradoxul suferinței și morții lui Mesia: dezbateri

teologice.

Victoria completă a lui Mesia asupra dușmanilor, asupra îngerilor căzuți, asupra morții și blestemului, etc.

Isus și Fiul lui David: divinitatea lui Mesia

Isus și împărățiile (Filipeni 2:5-11)

Isus și ispitirea din pustie (Luca 4; Matei 4), ca test mesianic: Matei are punctul culminant în paradigma politică (domnia peste împărățiile Pământului), Luca are punctul culminant în paralela adamică (provocarea lui Dumnezeu, neîncrederea în Dumnezeu). Este Matei mai politic decât Luca?

3.4 Paralele mesianice greco-romane:

Regele cu origine divină

Pereus: născut din Zeus și Danae

Heracles: născut din Zeus și Alcmene

Romulus: născut din Marte și Rhea-Silvia

Alexandru Macedon: născut din Zeus

Dionisius: (mit post-creștin) născut din Zeus și Semele

Hercule și izbăvirea din Hades a Alcmenei

Copilul precoce

Concluzii:

Concepția creștină are tensiunea etapei tranzitorii, intermediare

Concepția politică creștină oscilează între controlul asupra statului și retragerea din viața politică

Program mesianic (hristic) și program politic antihristic

Agenda Mesianică:

Conduce

Restaurează

Reprezintă

Are autoritate divină

Se supune autorității divine

Agenda Antihristică

Conduce, substituie (înlocuiește)
Înșeală, înrobește
Stăpânește, supune, distruge
Nu are autoritate divină

Un portret robot al spiritului antihristic

Imperial
Economic
Control social
Tehnologic
Elitist

Repere istorice ale paradigmei mesianice:

Adam
Noe
Melchisedec
Judecătorii din perioada judecătorilor
Mesia locali și temporari
regii VT
dinastia davidică

Macabeii (dinastia hasmoneană):
Insurecție
Lege
Rege și preot

Irod (dinastia irodiană):
Templul
Țara și politica
Asocieri cu marii preoți

Revolta din 70

Legea
Insurecția

Bar Kosiba (Bar Kochba)

Rege asociat cu un profet (rabin)
Templul
Insurecția

Probleme escatologice

Un mesianism cu dată deschisă:

Restaurarea are o dată necunoscută (agenda fără calendar)

Discuții:

Arhetipul mesianic este informat – documentat biblic și se exprimă politic în diverse regimuri.

Dictatorii se folosesc implicit de arhetipurile mesianice. De exemplu, Hitler acționa paradigmatic ca un mesia (un purism tradiționalist german – echivalentul legii; un sistem politic; o angajare militară; o spiritualitate ariană); Ceaușescu și paradigma mesianică: un titlu mesianic - El, Omul, Ceaușescu Nicolae – cf. titlul Fiul Omului; Corneliu Zelea Codreanu și paradigma mesianică (Mesia este tânăr, 33 de ani; este radical, este purist, un păstrător de tradiție și un reinterpreter al acesteia, etc.); Napoleon și paradigma mesianică; Alexandru Macedon și paradigma mesianică.

Bibliografie

Wright, *NT and the People of God*, 215-243; 280-238
Theissen, *Historical Jesus*, 125-148
Shanks, *Xty and Rabbinic Judaism*, 1-40
Sanders, *Judaism*, 315-491

Vezi și bibliografia de la resurse.

Introducere despre concepțiile mesianice în VT și perioada intertestamentala:

E.P. Sanders, *Judaism. Practice and Belief 63 BCE - 66 CE*, London: SPCK, 1992, 279-301

M.J. Selman, "Messianic Mysteries", in P.E. Satterthwaite, R.S.Hess, G.J. Wenham (eds), *The Lord's Anointed. Interpretation of Old Testament Messianic Texts*, Carlisle, UK: Paternoster, 1995, 281-302

Studii punctuale în VT și literatura apocrifă:

J. Duguid, "Messianic Themes in Zechariah 9-14", in P.E. Satterthwaite, R.S.Hess, G.J. Wenham (eds), *The Lord's Anointed. Interpretation of Old Testament Messianic Texts*, Carlisle, UK: Paternoster, 1995, 265-280 (mesia care suferă, este ucis)

D. Schibler, "Messianism and Messianic Prophecy in Isaiah 1-12 and 28-33", in P.E. Satterthwaite, R.S.Hess, G.J. Wenham (eds), *The Lord's Anointed. Interpretation of Old Testament Messianic Texts*, Carlisle, UK: Paternoster, 1995, 87-104

G.P. Hugenberger, "The Servant of the Lord in The Servant Songs of Isaiah: A Second Moses Figure", in P.E. Satterthwaite, R.S. Hess, G.J. Wenham (eds), *The Lord's Anointed. Interpretation of Old Testament Messianic Texts*, Carlisle, UK: Paternoster, 1995, 105-139

D.C. Mitchell, "Messiah bar Ephraim in the Targums", *Aramaic Studies*, Vol. 4.2 (2006): 221-241

D.C. Mitchell, "Firstborn Shor and Rem: A Sacrificial Josephite Messiah in 1 Enoch 90.37-38 and Deuteronomy 33.17", *JSP Vol. 15.3* (2006): 211-228

Comentarii iudaice despre mesia in VT si Qumran:

R. Eisenman si M. Wise, *The Dead Sea Scrolls Uncovered, The First Complete Translation and Interpretation of 50 Key Documents Withheld for Over 35 Years*, New York, NY: Penguin, 1993, 17-50

G. Vermes, *The Dead Sea Scrolls in English*, revised and extended 4th ed., New York, NY: Penguin, 1995, 354-361

L.H. Schiffman, *Reclaiming the Dead Sea Scrolls*, Jerusalem: JPS, 1994, 317-327, 341-350 (cf. mesia care suferă)

Capitolul 4. Contextul politic iudaic în timpul NT

Politica iudaică: modelul tradițional (Nord – Sud, Asiria – Egipt; Babilon – Egipt; Persia – Egipt; Seleucizii și Ptolemeii), modelul maccabeian (zelul pentru Lege; identitate națională; lupta armată), alianțele cu Roma (Pompei, Cezar și Octavianus; familia lui Irod: Antipater, Irod cel mare, fiii lui Irod - tetrarhii);

2.2.1 Politica la curtea lui Irod

De la Alexandru cel Mare la Irod, evreii s-au preocupat de afirmarea legământului și de recuperarea stăpânirii asupra țării. Aflat la confluența intereselor vestice (Egiptul) și estice (Asiria, Babilonul, Persia), Israelul a pendulat între aceste două suzeranități. După Alexandru cel Mare, cade sub influența ptolemeilor (Egipt) și a seleucizilor (Siria).

Importanța revoltei Macabeene: afirmă legământul (sabat, Templu) și obține victoria asupra vrăjmașului, redobândind controlul asupra țării.

Politica externă a lui Irod cel Mare. Continuator al tatălui său, Antipater, un geniu administrativ. Reușește cu îndrăzneală să-și atragă sprijinul lui Antoniu, apoi al lui Octavian Augustus. Încearcă să își atragă supușii evrei să îl accepte ca rege devenind iudeu, reconstruind Templul din Ierusalim, mărinind imperiul (spre hotarele davidice), asigurând pacea în cadrul roman, ca aliat și vasal al Romei (pax romana).

Politica puterii interne la Irod cel Mare: exterminarea și controlul. Mesia, regele, ca o amenințare profetică pentru Irod cel Mare (politica puterii la Irod cel Mare).

Corpul preoțesc și colaboraționismul la curtea lui Irod (Irod cel Mare, rege: 37-4 BC; a fost căsătorit cu două Mariamne – nepoata marelui preot Hircanus II, și alta, nepoata marelui preot Simon; a avut și alte soții: Doris, Malthace și Cleopatra etc., în total 10 soții).

Partidele politice din Iudeea și problema Împărăției lui Dumnezeu.

Saduchei

Farisei

Irodieni

Zeloți

Esenieni

Ideologie și arhitectură la curtea lui Irod:

Templul lui Irod și naționalismul

(curtea neamurilor)

Portul Caesarea, închinat lui Augustus

(numit: Sebastos)

Fortăreața Maherus

Dinastia irodiană și visul regalității (Irod Agrippa I).

2.2.2 Ideologie și imagologie în Palestina

Ideologie creștină și imperiul roman

Alianțe de interes și procuratorii romani

(procesul lui Isus

și procesele lui Pavel)

Militarii romani și evanghelia

Creștinul și imperiul (statul)

Imagologie: simboluri religioase și politice în Iudeea secolului 1

Țara: dar divin, barometru spiritual, simbol al pământului luat în stăpânire și administrat

Sionul (Ierusalimul, fortăreața lui David; muntele Sionului)

Templul din Ierusalim: simbol ceresc, simbolul lui Mesia.

Torah

Circumcizia: fertilitatea și sexualitatea sub control etic divin și sub binecuvântare divină

Ge-hinnom, valea Gheenei: simbolul judecății, al distrugerii

Sanhedrinul: simbolul conducerii; forul conducător, parlamentul

Presiunile politice ale imperiului roman

Taxe – cu monedă romană

Suzeranitate și idolatrie: chipul lui Cezar

Abuzurile militarilor și conducătorilor

Autoritate juridică, pedeapsa cu moartea

Presiunile iudeilor asupra imperiului roman

Iudeii și șantajare procuratorilor

(Pilat și iudeii; Philo și delegațiile iudeilor la Roma)

Teme:

Mini eseu-seminar de 750 de cuvinte: Prezența care este atitudinea față de legământ și țară a principalelor formațiuni politice-religioase din Iudeea primului secol d.H.

Bibliografie:

O. Drîmba, *Istoria culturii și civilizației*, vol. 1, pp.175-199 (cf. Organizare politică, Cartea alianței – VT).

Bright, *History*, 148-162

Rowland, *Origins*, 29-32, 68-87

X. Leon-Dufour, „Legământ”, *Vocabular de teologie biblică*, 356-362

O. Baban, *Introducere în NT*, partea 1a, pp.19-33 (obinonet.ro).

Philo, *Delegatie către Caius*.

Stelian Tofană, *Introducere în studiul NT*, vol. 1, 227-291 (iudaismul epocii NT)

C.J.H. Wright, *Living as the People of God. The Relevance of OT Ethics*, Leicester: IVP, 1983, 46-64

N.T.Wright, *The New Testament and the People of God*, London: SPCK, 1992, 216-243 (simboluri)

J. Gibling și R. Girard, „Legământ”, in X. Leon-Dufour et al (eds), *Vocabular de teologie biblică*, București: Ed Arh.RC, 2001, 356-362

L. Ryken, „covenant”, in L. Ryken et al (eds), *Dictionary of Biblical Imagery*, Leicester: IVP, 1998, 176-178

L. Ryken, „temple”, in L. Ryken et al (eds), *Dictionary of Biblical Imagery*, Leicester: IVP, 1998, 849-851

L. Ryken, „circumcision”, in L. Ryken et al (eds), *Dictionary of Biblical Imagery*, Leicester: IVP, 1998, 148-149

J.Bright, *A History of Israel*, London: SCM, 1991, 148-162 (despre legământ)

D.S. Russell, *The Jews from Alexander to Herod*, Oxford: OUP, 1967, 17-59 (iudeii sub ptolemei și seleucizi); 60-81 (iudeii sub dinastia hasmoneilor); 82-102 (iudeii sub romani)

E.W. Nicholson, *God and His People: Covenant and Theology in the Old Testament*. Oxford: Clarendon Press, 1998.

D.R. Hillers, *Covenant: The History of a Biblical Idea*. Baltimore & London: The John Hopkins University Press, 1969

J. Behm, „Diatheke,” Gerhard Kittel, ed. *Theological Dictionary of the New Testament*, Vol. 2, Grand Rapids: Eerdmans, 1964.

G.J. McConville, „tyrB (*Berît*),” William A. van Gemeren, General Editor, *New International Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis*, Vol. 1. Carlisle: Paternoster Press, 1996.

C.C. Newman, „Covenant, New Covenant,” R.P. Martin și P.H. Davids, *Dictionary of the Later New Testament*, Leicester: IVP, 1997: 245-250.

Capitolul 5. Teologia NT și politicile sociale

(săraci-bogați; patroni-sclavi; coduri de onoare – promovare ierarhică); problematica relației cetățean – stat.

Divizări sociale și ocupații în lumea NT; politica de promovări; sfinți și păcătoși, patrioți și trădători; liberti, diaspora și naționalismul; conceptul de casă și autoritate familială. Problema relațiilor cetățean-stat.

5.1 Problematika socială: familia, educația, relațiile bărbați-femei, sclavia, conducerea societății

Așa cum unii autori observă, conducerea polisului grecesc era o problemă eminentemente masculină.¹⁸ Bărbații luau hotărâri pentru comunitate. În Atena și Sparta regula aceasta funcționa asigurând un acces egal la putere, în timp ce în alte orașe-stat apăreau diverse grupuri conducătoare, elite, grupuri de familii („fraternități”). Dominația politică a bărbaților are, în afară de aceste politici de grup – sau de corp, și reguli exclusiviste: străinii și femeile sunt excluși de la jocul politic și, bineînțeles, și sclavii. Dominația masculină era mult mai accentuată în Atena decât la Roma.

Căsătoria reprezenta norma acceptată pentru viața socială în societatea greco-romană, dar existau și anumite rezerve față de ea – mai ales în cercurile grecești (Diogenes Laertius, *Vita* 4.48; 6.1.3; 10.119; Aulus Gellius *Noc. Att.* 5.11.2). Cinicii considerau că ea îi distrăgea pe bărbați de la treburile serioase ale vieții (Diogenes Laertius *Vit.* 6.2.54; Epictetus *Disc.* 3.22.69–76; Diogenes *Epistulae* 47; cf. C. S. Keener¹⁹), iar alții se

¹⁸ J. Boardman, *Oxford History of the Classical World*, p. 207.

¹⁹ C.S. Keener, „Marriage”, în S.E. Porter & C.A. Evans, *Dictionary of New Testament background: A compendium of*

temeau de dezamăgire și eșec (Plutarch, *Cina celor șapte bărbați înțelepți*, 21, *Moralia* 164B). În Sparta relațiile dintre sexe erau foarte libere, deși se încuraja și căsătoria, pentru procreere (bărbații la 30 ani, fetele la 16 ani). Ca urmare și celibatul, îndeosebi cel religios, era prețuit și văzut ca o alternativă onorabilă față de căsătorie, atât pentru femei (vestale, etc.) cât și pentru bărbați. Alternativele față de căsătorie includeau însă și relațiile homosexuale. Prin comparație, Roma era mai conservatoare iar femeile se puteau distinge mai bine ca persoane cu influență în societate.

La nivelul funcționării familiei se pot distinge primele caracteristici sociale – și implicit, politice – ale societății antice față de care lumea creștină a NT va aduce perspective noi, contrastante. Este adevărat, multe din aceste contraste se bazează pe contrastele fundamentale dintre regulile societăților păgâne și cele ale societății evreiești guvernate de prevederile Legii sinaitice, ale legământului religios – administrativ cu divinitatea. Legat de familie, sau pornind de aici, pot fi urmărite și fenomenele educației, ale vieții economice, și chiar ale instituției sclaviei, ale relațiilor dintre săraci și bogați, plecând de la unitatea social economică pe care o reprezenta casa extinsă.

5.1.1 Familia și instituția sclaviei în societățile păgâne

Formula cea mai întâlnită în anchitate era familia monogamă, deși în anumite societăți, se întâlnea și poligamia (în Sparta era permisă și poliandria – o femeie putea avea doi soți, dacă se dovedea că este sănătoasă și naște copii sănătoși, cf. Xenofon, *Istoria*). Importanța familiei era deplin recunoscută. În Roma, de exemplu, era recunoscut că cineva nu putea accede la putere dacă

familia sa (clanul, *gens*) nu avusese reprezentanți deja, printre senatori sau consuli.

În ce privește copii, aceștia nu erau la fel de prețuiți în toate țările. În Grecia și Roma se practica avortul și abandonul. În timpul secetei, Tibrul arăta un spectacol deplorabil de oseminte de copii sau foetuși înecați. Spartanii se debarasau de nou născuții slabi sau cu handicap aruncându-i în prăpastie (Plutarch, *Vieți Paralele*). Egiptenii și evreii erau categoric împotriva acestor practici și prețuiau în mod clar mult mai mult viața unui nou născut.

Copiii sclavilor puteau să aibă drepturi în Grecia – dar nu și în Roma. La romani, căsătoria unui slav nu era recunoscută, nici dreptul său de pater familias, pentru că un slav nu avea nici un drept.

Copiii primeau o educație formală, adesea din partea unor sclavi profesori. Materiile studiate erau literatura (poezia, elocința), sportul și muzica. Matematicile aplicate în domeniul ingineresc erau o specializare târzie, răspândită cu precădere la romani și la egipteni. Școala începea la 7 ani și continua trei-patru ani, în mod obișnuit, sau chiar până la vârsta de 17-18 ani. Se poate estima că în Atena antică jumătate din bărbați erau în stare să scrie și să citească (în anii 300 îH erau aprox. 20,000 - 30,000 bărbați în total, 10,000 de străini sau vizitatori – cam 1/3 – iar străinii nu aveau drept de proprietate și nici de căsătorie în Atena; și 100,000 – 300,000 de sclavi).

Relațiile între soți și soții erau dezechilibrate în sensul atriuirii unui statut inferior femeii față de bărbat. Aristotel, *Politica* 1.1.5-6 și Josephus, *Antichități* 4.219, asemănau statutul femeii în familie cu cel al unui slav. Grecii (de ex., Aristotel) considerau că femeia este mai puțin dotată intelectual decât bărbatul. Sofocle, în piesa *Tereus*, 583f., scrie că „prostitutele (hetairai) sunt pentru plăcere, amantele pentru revigorare fizică, iar soțiile pentru a procrea copii legitimi și pentru a avea grijă de casă cu credincioșie” (femeile ateniene nu

participau la petreceri, simpozioane, ci rămâneau acasă). În comparație cu Grecia, în Roma și în Egipt femeile primeau un respect mai mare și aveau roluri de conducere în societate.

Diferențele de venit între familii erau foarte mari. Venitul unei familii bogate putea fi și de 1000 de ori mai mare decât venitul unei familii sărace.²⁰

Deși familia propriu-zisă era formată din copii și părinți, adesea prin familie sau „casă” se înțelegea și familia extinsă, văzută ca unitate economică (aici se includeau și slujitorii, sclavii și familiile acestora, recunoscute ca atare sau nu; și la evrei exista noțiunea de „casă” ca familie extinsă și unitate economică și socială, cf. casa lui Avraam).

O casă putea avea mai mulți sclavi, în funcție de nevoi, lucrări și afaceri. În general, numărul varia de la 1-14 sclavi. Familiile bogate aveau mai mulți. Tatăl lui Demostene avea două „fabrici”: una cu 30 de sclavi – pentru manufacturat săbii, și una cu 20 de sclavi, pentru făcut canapele (paturi). Lysias avea o fabrică cu 120 de sclavi.²¹ Un anume Nicias din Atena avea 1000 de sclavi care lucrau pentru el la minerit. În general, fiecare cetățean din Atena avea cel puțin un sclav. Și militarii aveau sclavii lor care îi însoțeau în război. Sclavii erau vânduți la licitație. În Atena raportul oameni liberi – sclavi era de 1/3 – 1/10 (30,000 oameni liberi, 300,000 sclavi). Roma avea 25 – 40% sclavi. În imperiul roman sclavii erau cam o pătrime din toată populația. În Roma ca atare, unii din proprietari dețineau un număr mai mare de sclavi decât cei din Atena: prefectul Pedanius avea 400 de sclavi (Tac. *Ann.* 14.43); Augustus emisese legi privitoare la proprietarii care aveau mai mult de 500 sclavi (Gaius, *Inst.* 1.43); despre un anume Tarius Rufus se spunea că are aproximativ 4,116 sclavi.

²⁰ Keener, „family”, DNTB.

²¹ Boardman, *Classical World*, 20.

În Atena și Sparta, sclavii erau tratați destul de rău. De exemplu, în mine munca era foarte grea și se lucra în lanțuri. Sclavii erau disprețuiți ca subumani și meritându-și soarta. Se considera că unii sunt destinați să fie sclavi, alții să fie stăpâni. Sursele de sclavi includeau prizonieri de război, condamnați, datornici care nu puteau plăti, sau chiar oameni care se vindeau pe sine contra unui preț, pentru a deveni sclavi. Aristotel în *Politica* este unul din apărătorii sclaviei și consideră că distanța dintre sclavi și stăpâni trebuia păstrată.

Situația legală a sclavilor era paradoxală. Pe deoparte, erau considerați animale de povară, lucruri sau unelte (res) și nu aveau drepturi. Pe de alta, se puteau răscumpăra. De asemenea, puteau fi parteneri de discuție sau sfat, până la un punct. De obicei, erau total la dispoziția stăpânului și puteau fi pedepsiți în orice fel, sau uciși, sau abuzați sexual. Pe de altă parte, sclavii puteau cere să fie protejați de stăpânii care doreau să îi abuzeze (sexual) și puteau apela la protecție într-un templu, ca să fie vânduți altui stăpân, dacă se simțeau amenințați. Abuzul putea include vânzarea repetată și fără motiv (sindromul „sclav demodat”), abuzul sexual, pedepsirea corporală exagerată (biciuire; ardere cu fierul roșu; gulere și brățări de fier, tip cătușe; mutilare; legi specifice, cum erau *Lex Fabia* și *Lex Aquilia*, arătau în ce condiții „deteriorarea” unui sclav sau uciderea lui erau pedepsite de către stat, sau în ce condiții proprietarul putea fi despăgubit). Pedepsirea sclavilor putea atinge forme extreme: arderea de viu (*crematio*), crucificarea (*crux*), aruncarea la animale sălbatice (*ad bestias*).

Sclavii romani s-au răsculat de mai multe ori: de două în Sicilia (130 și 100 îH), și în toată Italia, în timpul lui Spartacus (73-71 îH).

Sclavii puteau da mărturie la tribunal. În același timp, în Atena, o mărturie a unui sclav nu era valabilă decât dacă era smulsă sub tortură (*basanos*). Deși erau disprețuiți și folosiți la munci grele în Atena, sclavilor li se recunoștea dreptul de a întemeia o familie. Acest drept

le era refuzat însă în Roma, unde lipsa de drepturi era extinsă în toate domeniile posibile. Peste tot, sclavul era tratat ca un obiect (*res*), ca o unealtă de lucru în diverse domenii (Aristotel *Eth. Eud.* 7.9.2, 1241b; cf. *Pol.* 1.1.4, 1252a; 1.2.3–6, 10, 1253b–54a; lucrau în mine, construcții, drumuri, îmbrăcăminte, alimentație, ferme, agricultură). Domeniile de lucru erau variate: ei puteau funcționa și ca învățători și educatori (tutori), administratori, etc. Primeau în schimb plată în bani (chiar dacă nu aveau dreptul la proprietăți) – și cu ei se puteau răscumpăra, primeau adăpost, hrană, îmbrăcăminte, pentru ei și familia lor. Copiii sclavilor erau socotiți tot sclavi. Comparativ, în Roma era mai ușor pentru un sclav își câștige libertatea prin răscumpărare, decât în Atena, iar slujbele erau mai variate, de la munca brută la munci importante care țineau de educație și administrație.

În general, în Roma sclavia era mai mult o stare socială, din care se putea ieși prin răscumpărare, pe când în Atena se făceau și judecăți de valoare, potrivit cărora sclavia era un destin care arăta că, într-un fel ai o valoare sub valoarea celorlalți oameni. Sclavi deveniți liberi nu primeau drept de cetățenie în Atena și erau excluși din viața politică și economică a cetății, pe când în Roma, prin răscumpărare avea loc o restaurare deplină a tuturor drepturilor cetățenești. În plus, după șase ani de sclavie – sau la vârsta de 30 de ani, un sclav urban putea fi eliberat (nu obligatoriu; și nu în agricultură sau în munci fizice grele, susținute). Un cetățean roman putea elibera câți sclavi dorea în timpul vieții sale, dar prin testament nu putea elibera decât un număr limitat de lege (astfel, se protejau moștenirea și moștenitorii).

Din cauza acestor deosebiri, termenul de „sclavie greco-romană” este un termen problematic, deoarece

situația legală a sclavilor în cele două sisteme avea caracteristici diferite.²²

Starea sclavilor era uneori privită de stăpâni cu înțelegere și generozitate – dar nu cu revoltă sau dorință de emancipare socială. De exemplu, Seneca (Epistole, 47) recomandă o purtare omenească față de ei, dar nu este împotriva pedepsirii sclavilor, nici împotriva sclaviei ca atare. Pliniu îi invita la masă și îi slujea – dar nici el nu este împotriva sclaviei. Aristotel era de acord că trebuie încercat un dialog cu ei – dar nu foarte familiar, și că ar putea fi consultați în anumit domenii, însă fără depășirea granițelor.

În general, predominau prejudecățile față de sclavi (sclavii au un caracter moral inferior oamenilor liberi, sunt răi, înșelători, trăiesc în promiscuitate, își merită soarta, etc.). Unii autori citează „poruncile” etice ale sclavilor: „iubiți-vă unii pe alții, iubiți hoția, iubiți ticăloșia, urâți-vă stăpânii, să nu spuneți niciodată adevărul.”²³ Unii credeau că naturile de sclav sau de aristocrat (neam regal) se puteau chiar citi pe înfățișarea omului (Homer *Odys.* 4.63–64; 24.252–53).

Mobilitatea socială a sclavilor avea o dinamică mai accentuată în Roma sau Egipt decât în Atena. Unii sclavi puteau ajunge oameni înstăriți sau puteau chiar intra în rândurile aristocrației.

Activitățile sclavilor erau adeseori aceleași cu cele ale oamenilor liberi săraci. În unele cazuri, robii o duceau mai bine decât oamenii liberi săraci (Finley 1973, 107–8).

4.1.2 Reglementări iudaice asupra vieții sociale (familia, sclavia, educația)

Israelul avea o reglementare interesantă, progresistă în legătură cu problematica socială. Între ideile de bază: dreptul individului la o viață acceptabilă.

²² J.A. Harill, „slavery”, DNTB.

²³ Bouquet, *Life*, 227.

Legislație militară

Existau scutiri speciale care indicau grija față de cetățean, Deuteronom 24.1-5, 20.1-8

Legislație pături defavorizate: văduve, orfani, străini

Exod. 22.20-24,

Ieremia 7.1-14, dreptate și închinare

Maleahi 2-3, problemele zeciuiei – datorie și binecuvântare

Legislație robi-stăpâni, Deut. 15.1-17, Exod 21.1-11

Relații sociale

Eliberare, la 7 ani, la 49, Levitic 25.1-18.

Consacrare robie: robul care rămâne la stăpân, de bună voie

Robul Domnului – slujirea ca rob, pentru

Dumnezeu, văzută ca o onoare. Isaia 40-53

Legislație căsătorie,

Exod 21.7-11 (soarta unei slave, responsabilități)

Deuteronom 21.10-21 (prizoniera și drepturile ei)

Deuteronom 22.13-30

Deuteronom 24.1-5 (divorțul și drepturile soției)

Numeri 30 (femeia și responsabilitatea juruinței: este important să se asigure funcționalitatea familiei; deosebirile acceptate nu țin de o ontologie diferită sau de capacități diferite, ci de funcționalitatea familiei sub conducerea tatălui sau cea a soțului: femeia văduvă este pe deplin responsabilă)

Clase defavorizate politic: „vameșii și păcătoșii”

Sclavagismul de casă și sclavagismul de stat

5.2 Problematika relațiilor cetățean – stat

Cetățeanul între libertăți și datorii. Greci și romani.

Israel.

O teorie a dreptului și datoriilor statului în Israel.

Taxe, Deuteronom 14.22-30, Maleahi 3 (zeciuială).

Teologia leviților: un trib fără proprietăți, dar cu taxe...

Leviții, Numeri 18, Leviții erau tribul fără proprietăți, a cărui moștenire era divinitatea, și a care primea drept moștenire taxele (zeciuiala) de la populație.

Vameșul – ca păcătos și ca trădător al națiunii.

Bibliografie:

Sanders, *Judaism*, 1-44; 190-314

Sanders, *Jesus and Judaism*, 174-211, 245-267

Cary și Scullard, *Istoria Romei*, 57-64

Plus bibliografia de la resurse.

Capitolul 6. Teologia NT și politicile culturale (I)

Regimul străinilor în Iudeea; influențe externe: ideologie și imperiu; teologia, literatură și colecția reprezentativă a Septuagintei;

Problematica străinilor și cultura; locuri comune în cultură greco-romană și deosebiri; imagini mesianice greco-romane; Septuaginta și nuvela, literatura și politica; lumea simbolurilor politice și ideologia.

6.1 Perspective teologice și educaționale

Noul Testament se dezvoltă într-un spațiu elenist. Unul din exemplele clare este influența lui Philo. Philo este un gânditor evreu care trăiește chiar în timpul NT. Concepțiile sale sunt influențate mult de gândirea lui Platon. El gândește în termeni eleniști temele vechi testamentare, creația, legislația ideală, politica. Ele are un limbaj apropiat de cel al lui Ioan (logosul, stilul). El apără ideea influenței evreiești asupra culturii sau a echivalenței culturii evreiești cu marea cultură greacă, a lui Moise ca legislator și filosof, cu Platon. Ideea a fost preluată de părinții Bisericii în secolele 2-4. De fapt, cel ce a furnizat expresia cea mai celebră a paralelismului Moise-Platon, a fost un filosof grec păgând, Numenius din Apamea, care a trăit în a doua jumătate a secolului 2 AD (filosof neopitagorean și neoplatonist). El l-a numit pe Platon „un Moise vorbind grecește” („Moise care a grăit în attică”; citat de părinții Bisericii, *Clement of Alexandria*, "Stromata", 1.342; *Eusebius*, "Praep. Evang.", 11.10; *Suda*, "Numenius"; există însă și o obiecție privitoare la acest citat: el este păstrat de creștini, adică tocmai de cei care afirmă, în prelungirea eforturilor iudaice timpurii, că se poate vorbi de o echivalență filosofică și religioasă, până la un punct, între Platon și Moise.

Influența filosofilor greci asupra NT.
Școli grecești de filosofie.

Platon și Aristotel.

Modele politice, idealul organizării cetății perfecte. Cf. Moise. Organizarea este o paradigmă profund înscrisă în gândirea umană.

Valorile lui Platon și Aristotel subliniază valoarea comunității, a societății ca ansamblu, căreia i se subordonează individul, familia, etc. Importantă este supraviețuirea comunității, nu împlinirea individului. Decăderea perioadei clasice aduce cu sine afirmarea individului. La baza societății umane, pe de altă parte, iudaismul pune valoarea individului, a familiei. Comunitatea realizată prin realizarea individului.

Isus și filosofii greci: portretul cinic și peripatetic – sau unul stoic. Paralele grecești și rabinice în pedagogia lui Isus. Și grecii vin să îl asculte (Ioan 12). Organizarea din spatele misiunii lui Isus: restabilirea importanței femeii (Luca 8). Isus și femeile: arătarea de la mormânt, Marta și Maria, etc.

6.2 Perspective literare și ideologice

Septuaginta ca reper literară și teologică, ideologică
Septuaginta este un fenomen cultural care aduce în lumea greacă ideile evreiești. Nu este o simplă traducere a VT, ci o completare a traducerii cu scrieri apocrife, de tip elenist (literatură sapiențială, Înțelepciunea lui Isus fiul lui Sirach; literatură nuvelistică: Judita, Susana, cartea lui Tobit, 1-4 Macabei, etc.). De fapt, și scrierile târzii ale NT au valori nuvelistice: Estera, Rut, Daniel. Genul nuvelistic și cel filosofic se impun în gândirea iudaică.

Noul Testament va simți influența proiectului septuagintal: în mesaj mesianic (apostolii vor cita profetii despre Mesia, din Septuaginta), în preferințe literare (Luca imită stilul narativ septuagintal; genul nuvelistic este influent; de asemeni, și genul semi-biografic și proclamator care va duce la crearea genului evangheliilor), în conținut filosofic (texte sapiențiale), în perspective ideologice.

Reprezentarea literară a realității: istorie și literatură în Faptele Apostolilor. Elemente de nuvelă și literatură de aventură:

convertirea eunucului etiopian (Fapte 8)
 convertirea lui Pavel pe drumul Damascului (Fapte 9)
 viziunile lui Petru și convertirea lui Corneliu (Fapte 10)
 convertirea temnicerului din Filipi (Fapte 16)
 dejucarea complotului de ucidere a lui Pavel (Fapte 22)
 naufragiul din Malta (Fapte 27-28)

Politici culturale și creștinism

Teologia străinilor și programul creștin. *Metokos* (metec) străinul cel fără drepturi în Atena (Aristotel, Politica) și *paroikos*, străinul care nu este la curent cu întâmplările interne recente. Isus este descris ca un *paroikos*, străin (posibil prozelit), când se arată, după înviere, celor doi care călătoreau spre Emaus (Luca 24). Creștinii sunt numiți *paroikos* (străini și călători) în 1 Petru (1:1, 1:17; 2:11).

Viața creștină: apropiată de paradigma pelerinului (străin și călător), aflat într-o situație de contestare a cetăților pământesti, a sistemelor politice existente, și afirmând caracterul lor temporar. Organizarea societății creștine are un statut intermediar. Integrarea sa în structurile politice existente este doar parțială și temporară. Adevărata integrare apare în momentul revenirii lui Mesia și a instaurării Împărăției mesianice.

Creștinii și confruntarea economică și culturală cu orașul elenist (Fapte 16): Pavel și vindecarea (exorcizarea) sclavei cu spirit de ghicire (elemente de nuvelă). Problemele interne ale creștinismului: îndrăzneala de a predica străinilor (famenul etiopian și Filip, Fapte 8; Petru și Corneliu, Fapte 10-12; și semi-străinilor: Filip și samaritenii). Din nou, elementul de aventură. Răspândirea creștinismului nu este o istorie plictisitoare, ci una de aventură, de confruntare culturală și religioasă.

Imperiul roman și ideologia NT: separare de iudei și apreciere asupra imperiului roman (aprecierea militarilor; aprecierea dreptății romane). *Apologia pro evangelia* și *Apologia pro imperium*.

Bibliografie

Hengel, *Judaism and Hellenism*, 58-248
 Platon, *Republica; Legile*.
 Baban, O., „Conflictul Bisericii”.
 Hansen, *Anthology*.

Capitolul 7. Noul Testament și politicile culturale (II)

Luca-Fapte și ideologia evangheliei (călătorii, militari, aristocrați); Pavel și paradigmele culturale; artele și credința; știință și Scriptură. Matei-Marcu-Luca-Faptele Ap.; Romani, 1-2 Corinteni; Coloseni; Filipeni.

7.1 NT, religia (teologia) și cultura

Definiția culturii, R. Niebuhr, V. Robbins, J. Valade. Suma valorilor afirmate și cultivate conștient de o comunitate.

Alte definiții.

Clasificări: cultură dominantă, subcultură, cultură alternativă (cultură contrară, cultură de opoziție), contra-cultură, cultură liminală (periferică).

R. Niebuhr (Christ and Culture): Creștinismul deasupra culturii, împotriva culturii și în cultură (transformând cultura)

Creștinismul ca subcultură sau contra-cultură? Caracter interimar, dar agendă globală, integrală, cu calendar.

Creștinismul în calitate de contra-cultură (inițial) și cultură alternativă, de opoziție, în final.

Conflictul agendelor mutual opuse (creștinism și islam; comunism; postmodernism și ecumenism). Posibilitatea conflictului.

NT și societatea seculară: problema religiei și organizarea politică. Gen 5.

7.2 Reflexe culturale sinoptice

REFLEXE CULTURALE MATEENE ȘI MARCANE

Matei și cultura: tradiția și legile divine; naționalism și mesianism; mesia și magii; dramatismul cultural al nașterii lui Mesia și paralele greco-romane (Matei și Luca)

Marcu și acțiunea; politica regilor:

REFLEXE CULTURALE LUCANE:

Călătoriile și ideologia: o viziune globală

Problematika omului zeu – și divinitatea lui Mesia

Masa și acceptarea străinilor

7.3 Reflexe culturale pauline:

Israel și Neamurile: Legea sinaitică și dreptul roman

Femei și bărbați: Galateni, Efeseni, 1 Cor. 7,

Revelație și apocrifele basmelor băbești: 1-2 Tim, Tit, (Iuda).

Erezii și sincretisme: Coloseni, Efeseni, etc.

Percepții culturale grecești, romane și cretane: poeți și filosofi (F.Ap. 17 – Atena; Tit 1 – Creta.

Hristos și comorile înțelepciunii, sofia, fronema.

Cultura iubitorilor de bine: kalokagatos (Filipeni)

Paul și sportul

7.4 Reflexe culturale din epistolele catolice

Platonism și neoplatonism în Evrei. Evrei 11 și discursul Aspasiiei din Platon, Menexenos.

Capitolul 8. Împărăția lui Dumnezeu și NT

Matei și statul evreu; Pavel și imperiul roman; Marcu și imperiul roman; taxe; autoritate politică; accesul creștin în sferele politicii; legislația și procesele; o teologie creștină a puterii politice; modele mesianice.

Conceptul are formulări variate: Împărăția lui Dumnezeu, Împărăția cerurilor (Matei), Împărăția lui Israel (concept mesianic naționalist iudaic), Împărăția părintelui nostru David și Împărăția care vine (patriotism iudaic la Marcu, dar și o posibilă corectitudine politică în mijlocul Romei).

8.1 Împărăția lui Dumnezeu și evangheliile NT

Evangheliile sinoptice cu accent pe ev. După Matei
Matei – împărăția cerurilor.

- Predicarea împărăției și a schimbării minții (metanoia)
- Ispitirea lui Isus și stăpânirea împărățiilor pământului
- Etica împărăției, cap. 5-7
- Parabolele împărăției - I, cap. 13

- Parabolele împărăției – II, cap. 25
- Condiții de intrare în împărăție
 - o Cine este smerit ca un copil (cap. 18)
 - o Cine se silește sau se străduiește ()
 - o Cine este sărac în Duhul
- Petru și cheile împărăției (cap. 16, 18)
- Taxele: Isus și împărăția la limită (Cezar)

Ioan:

- Împărăția lui Dumnezeu și Isus
 - o Natanael și Isus, împăratul (1.47)
 - o Isus și Nicodim și condițiile intrării în împărăție
 - Nașterea de sus
 - Nașterea din duhul
 - Nașterea din apă (botezul)
- Împărăția și discuția lui Isus cu Pilat
- Împărăția și condamnarea lui Isus (crucea, discuțiile dintre Pilat și conducătorii iudei)

Apocalipsa:

- Împărăția lui Dumnezeu și Babilonul (cf. cartea profetului Daniel).
- Babilonul ca paradigmă a împărăției antihristice (capitala de lângă râu, cu templu sau cu simbolul puterii în centru; imperiul unificator, bazat pe o cultură unică și pe performanțe tehnologice).
- Babilon și Ierusalim, în Apocalipsa
- Împărăția lui Dumnezeu și destinul regal al creștinilor: Apoc. 1.6; 5.10; 20.6; 21.24 (?); 22.5.
- Împărăția lui Dumnezeu și a lui Hristos, Apoc. 12.10; 15.3; 19.16; 20.6; 22.5.
- Cf. împărăția fiarei, 16.2; 16.4; 17.2; 17.9; 17.12-18 (prostituata cea mare).

8.2 Împărăția lui Dumnezeu și epistolele NT

Pavel:

- Împărăția lui Dumnezeu și Isus
- Împărăția lui Dumnezeu și imperiile
- Împărăția lui Dumnezeu și neamurile
- Neam ales, casa împăratului
- stăpânire, autoritate, raportare la stăpânire
- Oamenii vor judeca îngerii
- Se moștenește împărăția

Romani 5:17, creștinii domnesc împreună cu Hristos

Romani 5:21, domnia harului, prin Hristos

Romani 14:17, împărăția spirituală a lui Dumnezeu (dreptate, pace, bucurie în Duhul Sfânt).

1 Corinthians 4:20; 15:24-25, împărăția lui Dumnezeu și puterea Lui,

1 Corinthians 6:9-10, moștenitorii împărăției (etică)

1 Corinthians 15:50, împărăția și învierea

Galateni 5:21, condițiile moștenirii împărăției

Coloseni 1:13, strămutarea în împărăția lui Dumnezeu

Coloseni 4:11, împărăția lui Dumnezeu și evanghelia

Efeseni 5:5, moștenirea împărăției lui Dumnezeu

1 Tesaloniceni 2:12, purtare etică, demnă de împ.

2 Tesaloniceni 1:5, etică în persecuție

1 Timotei 1:17, 6:17, împărăție eternă

1 Timotei 2:2, rugăciuni pentru împărați și oficiali (!)

2 Timotei 2:11-13; 4:1, 4:18

Ceilalți autori:

Evrei,

Petru,

cf. 1 Petru 2:9-10, creștinii sunt un popor pentru fapte bune,

o preoție sfântă, un neam împărătesc

Iacov:

Definiția și limitele împărăției lui Dumnezeu

Terestre, umane, cosmice, trans-umane?

Cine face parte din împărăția lui Dumnezeu?

Biserica și împărăția lui Dumnezeu

Capitolul 9. Noul Testament și politica religioasă

Există în NT evidențele unei politici religioase a creștinismului primar. Această politică nu este foarte detaliată, ci mai degrabă prezentă sub formă de principii, în unele texte teologice. Trebuie recunoscut că printre acestea apar câteva valori distincte, cum ar fi universalitatea creștinismului, soluțiile pluraliste, și bineînțeles perspectivele specifice, singulare (unicitatea sau radicalismul creștinismului, salvarea unică prin Hristos).

Biserica în Imperiul Roman apare să aibă două direcții de dezvoltare: supraviețuire – ca religie, și concurență – ca ideologie: paradigmele împărăției.

9.1 Universalitatea creștinismului

9.1.1 UNIVERSALITATE ȘI IMPERIU

1. Mularea pe deschiderea universală a iudaismului mesianic

Ideea profetilor din VT era că și păgânii vor putea fi mântuiți și vor participa la Împărăția mesianică. Totuși, iudeii puneau accent pe faptul că păgânii trebuia să devină iudei.

2. Mularea pe deschiderea universală a imperiului roman

a. Mulare politică

Imperiul roman este vorbit de bine, în general, în NT. În mod special militarii romani sunt martori importanți ai învierii și garanți ai dreptății.

Pavel face apel la Cezar, ca la judecător suprem și drept, și interacționează cu cultura timpului.

b. Mulare culturală

Mularea culturală la viața imperiului înseamnă sublinierea caracterului inclusivist al culturii greco-romane. Pavel reține ideea de popor și inclinații etnice (Tit).

3. Extinderea firească a învățaturii lui Isus și a apostolilor

Învățătura lui Isus include creștinarea păgânilor, dar nu explicitează metoda sau tipul de viață religioasă. Isus indică, la curățirea Templului, că și neamurile trebuia să găsească acolo un loc de rugăciune. De asemeni, marea trimitere de după înviere (cf. Mt. 28.18-20), include evanghelizarea tuturor neamurilor, până la capătul pământului.

Experiența apostolilor, în Fapte și în Epistole, arată că ideea este înțeleasă în final ca o creștinare independentă, fără nevoia de a deveni iudei în tradiție și cultură.

Pavel și Petru, în mod deosebit, construiesc teologia creștinării specifice a neamurilor păgâne.

Texte NT reprezentative pentru universalismul creștin:

Galateni 3.28, „Nu mai este nici iudeu nici grec, nu mai este nici rob nici liber, nu mai este nici bărbat nici femeie, pentru că voi toți sunteți una în Hristos Iisus.”

Coloseni 3.11, „Astfel nu mai există nici grec nici iudeu, circumcis sau necircumcis, barbar, scit, rob sau liber, ci Hristos este totul în toate.”

1 Corinteni 12.13, „Pentru că noi toți am fost botezați într-un singur Duh, ca să fim un singur trup, fie iudei, fie greci, fie robi, fie liberi; la fel, toți am băut dintr-un singur Duh.”

9.1.2 UNIVERSALITATE ȘI UNICITATE

Simultan cu universalismul său caracteristic, creștinismul NT pune accent ferm pe unicitatea salvifică a lui Hristos. El este prezentat drept soluția unică a lui Dumnezeu (Întâiul-născut înseamnă și „cel unic”, în cazul lui Isus, singurul de acest fel, cu această misiune).

Relația cu alte religii nu este explicitată, dar în timp ce pot fi recunoscute elemente de adevăr și chiar de revelație și în alte religii, revelația semnificativă și completă este prin Isus (cf. Ioan 1). De asemeni, oracolele profetice din VT și promisiunile de acolo nu au egal (Romani 9-11). Păgânii pot fi „altoiți” în copacul mântuirii, dar nu pot desființa valoarea revelațiilor primite de evrei, de Israel. În același timp, apariția creștinismului duce la încheierea nevoiei de închinare prin jertfe la Templul din Ierusalim, adică trece iudaismul în domeniul trecutului. Astfel iudaismul capătă două valori interesante: pe deoparte, iudaismul este sursa creștinismului (primii creștini sunt iudeii care l-au acceptat pe Isus ca Mesia), pe de cealaltă parte, odată început

creștinismul, iudaismul care rămâne nu este decât o opțiune mesianică diferită a iudaismului inițial, care nu îl recunoaște pe Isus ca Mesia. Cu alte cuvinte, iudaismul contemporan nu este decât o expresie parțială a iudaismului din secolul 1, anume a iudaismului care se delimitează de Hristos. Iudaismul care l-a cunoscut și l-a recunoscut pe Hristos este chiar temelia Bisericii.

9.2 Politici religioase și etnice

Așa cum s-a observat, una din trăsăturile majore ale politicii religioase a creștinismului este universalismul. În privința aceasta, creștinismul manifestă o anumită vocație imperială, inclusivă, terestră. Pe de altă parte, se recunoaște existența unei interacțiuni religioase cu alte religii sau cu ereziile nou apărute. În acest context apar și o seamă de observații cu privire la etnie și viața religioasă și socială.

Atitudinile principale ale politicii față de alte religii sunt:

Universalismul

Inclusivismul

Caracterul radical în problematica mântuirii

Respingerea idolatriei

Adaptarea culturală (minimalism religios, acceptare culturală, limitarea influențelor culturale)

Aspectele observabile ale politicii religioase creștine în NT cuprind raportarea la iudaism, la erezii și la religiile greco-romane.

Iudaism

În ce privește raportarea la iudaism, se observă atât afirmarea filiației iudaice a creștinismului cât și

separarea de acesta, în măsura în care piatra de hotar este Isus ca Mesia.

Cărțile în care se face critica iudaismului sunt evangheliile (predicile lui Isus).

Evenimente la limită se observă în scrisorile pastorale (1-2 Timotei, Tit).

Erezii

Gnosticismul

Gnostici (gnosis – inițierea în cunoașterea secretă care aduce mântuirea: caracterul negativ al materiei și cele două consecințe, ascetismul și imoralitatea): Coloseni, Ioan.

Legalismul iudaizant

Iudaizanți (Hristos și Legea): Galateni, Evrei, Efeseni.

Iudaismul (Fapte, Galateni, Evrei)

Cărțile în care se tratează relația evanghelie – iudaism sunt Galateni, Romani, Evrei, Apocalipsa.

Religiile greco-romane

Fapte 17. Inclusivismul cultural

Intersecții: altare pentru zei necunoscuți

Acceptarea poezilor și filosofilor ca profeți...

Etichetarea timpului precreștin ca „vremuri de necunoaștere”)

Panteonul grecesc: Zeus și Hermes, Barnaba și Pavel

Tema persoanei divine în Luca-Faptele Apostolilor (Irod, Pavel și Barnaba, Pavel și barbarii în Malta.

Prin contrast, singurul om divin este Hristos).

Problema revelației și a referinței culturale: Fapte 17 și Tit 1, poezii ca profeți

Concepția despre alte religii:
Caracter mixt: o formă de cunoaștere și de necunoaștere a lui Dumnezeu.

Reflexele religiilor păgâne în Corint

Religiile păgâne și ideea divizării pe școli – partide, fiecare cu liderii săi
Religiile păgâne și extazul (vorbirea în limbi extatice): 1 Corinteni 12-14; Învierea și gândirea grecească, vezi tema *carpe diem* (1 Corinteni 15).

Elemente de politici etnice și ideologice:

Iudeii: revelație, binecuvântare și naționalism

Romanii: dreptate și politica puterii (imperium - regnum, veritas, potestatare; cf. discuția lui Isus cu Pilat, în ev. după Ioan și după Marcu)

Creștinismul și politica sa față de Roma: militarii, judecătorii, administratorii imperiali, procuratorii, casa Cezarului.

Cretanii: problemele sociale și religioase într-o națiune mediteraneeană (Tit; cf. 1 Timotei: Efes)

Valorile politicii religioase:

Coexistența, dialogul, pluralismul, specificitatea și unicitatea (radicalismul)

Creștinismul și politica religioasă:

Religiile greco-romane (cf. Fapte 17)

Politici religioase în 1-2 Ioan și în 2 Petru – Iuda, precum și în 1 Timotei – Tit.

Tema religiilor păgâne, în Efes și în Creta, cf. Coloseni (1-2 Timotei, Tit; Atena și Fapte 17; Tit 1 și cretanii).

Capitolul 10. Noul Testament și politicile sociale

Aspecte de politică socială în NT: mișcarea socială, relațiile sociale, mecanismele juridice

10.1 Relații la nivel microsocial

TEMA „BOGAȚI ȘI SĂRACI” (LUCA ȘI PAVEL)

Personaje bogate faimoase:

Teofil, Samariteanul, Fiul răzvrătit, Zacheu, Sergius Paulus, Famenul etiopian, Irod, Felix și Festus, Agrippa. Nicodim, Iosif din Arimateea (Ioan)
Onisim și Filimon

Cf., însă și 1 Corinteni 1.26, „Fraților, uitați-vă la chemarea voastră: nu mulți sunteți înțelepți după măsura oamenilor, nu mulți sunteți puternici, nu mulți sunteți de neam bun;”

TEMA REGULILOR PENTRU RELAȚIILE DINTRE SCLAVI-PATRONI (Efeseni-Coloseni; 1 Timotei – Tit).

teologie creștină și viața economică (sclavia): Filimon, 1 Corinteni 7; 1 Timotei – Tit; Efeseni - Coloseni;

De observat retorica abruptă a lui Iacov, fratele (vărul) lui Isus, împotriva bogaților, în epistola lui Iacov 5.1-6; cf. și Iacov 1.9-11.

De asemeni, împotriva discriminării în funcție de avere:
Iacov 2.1-13

CONFLICTE ȘI ORGANIZARE

Conflicte și rezolvarea lor

În Biserică și în afara Bisericii, în societate, și rezolvarea lor; cf: răscoale, comploturi (linșaj).

Principiile ierarhiei și organizării bisericești în NT.

Apar două oficii: oficiul predicării, al slujirii religioase, și oficiul carității (diaconia), cf. Fapte 6.

Principiul de bază în NT cu privire la ierarhia bisericească este că oficiile se recunosc și se acordă pe baza darurilor divine deja primite de persoanele în cauză și că aceste sunt complementare, funcționale (metafora Bisericii văzute ca un trup al cărui cap este Hristos)

Efeseni 4.11-13,

Romani 12.4-8

1 Corinteni 12.28 (cf. 12.12-28, metafora trupului)

1-2 Timotei, Tit

Termenii ierarhici din NT (pastor, diacon, episcop, prezbiter, preot, au primit în timp diverse și noi conținuturi, specifice, astfel încât, în prezent slujirile bisericești cu acest nume nu mai acoperă decât al modul general, principal, conținutul slujbelor de atunci. Exemplu: episcop = supraveghetor, supervisor al vieții spirituale.

10.2 Relații sociale la nivel macrosocial

TEMA PERSECUȚIEI

Luca-Fapte și persecuția;

Pavel și persecuția; Pavel și viața în imperiu:

Petru și mărturia creștinilor în societate (relația creștini – imperiu): 1 Petru 3.15; 1 Petru 2.11ff; Romani 13.

TEMA MIȘCĂRILOR SOCIALE ȘI MESIANICE

(cf. Faptele Apostolilor)

Fapte 5.33-40, Gamaliel, Teuda și revoluția creștină

Fapte 16.19-22, Sila și Pavel, la Filipi

Fapte 19.23-32, Pavel la Efes

Ioan 11.46-56, Isus acuzat de revoltă, arestarea lui Isus,

Ioan 18, Matei 26.47-56; Marcu 14.43-52

Luca 22.1-7, trădarea lui Iuda

Luca 23.1-25, judecata lui Isus la Pilat, acuzația de revoltă

Matei 26.58-75, 27.11-32; Marcu 14.53-72, Pilat: Marcu 15.1-22

Marcu 12.12, cautau să-l prindă pe Isus.

Isus este un conducător carismatic, religios, dar și politic. El este perceput de marii preoți ca un „înșelător” care poate manipula masele - el și ucenicii săi.

Cu Pilat el discută subiecte politice și recunoaște că este împărat.

Cu marii preoți, la judecată, discută subiecte teologice și recunoaște că este Fiul lui Dumnezeu și Fiul Omului.

Cu Irod refuză să stea de vorbă.

Isus este perceput ca o amenințare pentru popor și Caiafa vrea să îl elimine „ca să supraviețuiască poporul”.

Isus și-a conceput mișcarea ca pe o mișcare revoluționară: oamenii din echipa de apostoli erau 12 la număr (număr revoluționar, corespunzător celor 12 seminții din Israel), aveau o formație diferită și nu foarte pașnică (Simon zelotul, Ioan și Iacov – fiii tunetului, Boanergheș, care au vrut să coboare foc din cer peste niște samariteni care i-au refuzat lui Isus intrarea în

satul lor; Petru – care era impulsiv, etc.). Grupul celor 12 apostoli avea formatul unui guvern „în umbră”, în așteptare. Cei 12 s-au și certat pentru stabilirea celui care are cea mai mare autoritate. Discuție pe Iuda, Matei, Petru, Iacov și Ioan.

În timpul lucrării pământești, Isus acceptat că este învățător și legiferator, ca Moise și mai mare decât Moise. În ce privește oficiile de judecător se pare că a evitat să se substituie sistemului juridic și nu și-a arogat poziția de judecător sau executor juridic (Luca 12.13-14, Ioan 8) – deși admite că în final el este judecătorul tuturor. Isus a emis judecăți morale și nu o dată și-a intimidat auditoriul (Luca 4; Ioan 8). În Ioan 8 a inițiat o dezbatere morală prin care a ieșit învingător, dizolvând adunarea gata de linșaj (omorârea cu pietre a femeii adultere).

Isus era un conducător radical, profund etic. Predica înnoirea relațiilor umane și de aici, schimbarea societății. Este teoreticianul mișcării de opoziție non-violentă (tratarea pașnică a abuzului; vindecarea robului marelui preot, a cărui ureche a tăiat-o Petru, etc.).

Isus este un conducător carismatic, nerăzbunător, tăcut și ascultător de Dumnezeu, dar asertiv. Vezi Ioan 18.22-23.

TEMA PROCESELOR ȘI A TRIBUNALULUI

(Luca și Ioan; Pavel);

Sinoptici-Ioan:

Judecata lui Isus;

Fapte Apostolilor,

Fapte 4.1-21, Ioan și Petru, Ierusalim (sinedriu)

Fapte 6.12-7.60, Ștefan, Ierusalim (sinedriu)

Fapte 12, 1-21, Iacov și Petru, Ierusalim (Irod)

Fapte 16.20-40, Pavel și Sila, Filipi (fără judecată)

Fapte 18.12-17, Sosten, Corint (tribunal roman)

Fapte 19.23-41, Pavel în Efes (tribunal roman)

Fapte 22.24-30, Arestarea lui Pavel, Ierusalim (sinedriu)

Fapte 23.1-10, Pavel, în Ierusalim (sinedriu)

Fapte 24.1-27 Pavel la Cezareea, înaintea lui Felix (tribunal roman)

Fapte 25.6-26.32, Pavel, la Cezareea, înaintea lui Festus și Agripa (tribunal roman)

Epistolele pauline

1 Corinteni

1 Cor. 4, judecata de sine și de alții

1 Cor. 5.10-12; 6.1-10, judecata la tribunale păgâne; tribunalele interne)

1 Cor. 11, cina Domnului; portul femeilor.

integrarea populațiilor paria (samariteni; „păcătoșii”; sinopticii și Ioan);

Filipeni 1.12-26, judecata lui Pavel, în Roma

Capitolul 11. NT și politicile familiale

Familia este un factor politic activ în supraviețuirea unei societăți. Aici se realizează supraviețuirea biologică și transmiterea de valori culturale, aici se conturează identitatea și principiile generației următoare. Familia asigură, deci materialul și principiile cu care se vor construi idealurile politice și politicile oricărei organizații.

Deși toate societățile urmăresc continuitatea, supraviețuirea, modelele de familie sunt variate. Cel mai simplu model, care asigură funcționalitatea de bază a reproducerii este familia monogamă, soț-soție-copil. Pot exista, însă, și alte formule: familia poligamă și familia extinsă (poligamia, poliandria), poligamia în serie (divorț repetat și recăsătorire), relații de grup acceptate social (cum se argumenta în Grecia că ar fi recomandate: Platon, Aristotel, Lycurg, considerau că bărbații și femeile pot trăi în grupuri separate, și se pot întâlni pentru reproducere sau intimități fără a angaja relații personale de lungă durată). Relațiile neacceptate social sunt privite ca abateri, ca imorale, și devin obiectul evaluărilor politice.

Din punctul acesta de vedere, creștinismul folosește câteva principii și modele de bază, conform moștenirii iudaice:

- a. Modelul și principiul creației. Modelul treimic. Masculinitate și Feminitate.
- b. Modelul și principiul Hristic
- c. Modelul și principiul emancipării femeii
Ontologic și funcțional.
- d. Modelul și principiul realismului
Prevederi pentru o umanitate imperfectă.
- e. Modelul și principiul capului (autorității)
Principiul responsabilității personale față de divinitate.

Capitolul 12. Teologia NT și antropologia

În fundamentele politicii NT intră concepția despre om și despre destinul său. Câteva teme importante se află într-o relație specială: creație, antropologie, istorie, politică, escatologie.

12.1 Antropologie hristică

Întrucât politica se face cu oamenii, este important să se înțeleagă percepția NT cu privire la existența și destinul umanității.

Datele antropologiei s-au modificat odată cu întruparea lui Isus Hristos. Se poate vorbi despre afirmarea potențialului umanității în termeni noi. NT vorbește, astfel, despre o creație nouă în Hristos (1 Cor.5.17) sau despre un viitor măreț, misterios, încă neștiut, pe care oamenii credincioși în Hristos în vor avea la venirea lui Hristos (1Ioan 3.1).

O altă dată esențială a concepției NT este schimbarea dispensației, a „iconomieii”, a regimului legăturii între Duhul Sfânt și om. Ziua Rusaliilor (Cincizecime) este celebrarea acestei schimbări și „începutul” Bisericii. Oamenii au un alt mod de a lua decizii, alte motivații, nu doar preferințele personale, ci și perspectiva divină și chiar participarea divină. Cf. Fapte 15.28; Fapte 13.2.

Posibilitatea învierii și a eternității, schimbă datele problemei. Angoasa existențială își pierde din intensitate, presiunea prezentului îmbracă alte forme, capacitatea de planificare a vieții ia alte forme. Toate acestea duc la altă politică.

12.2 Organizarea politică și apocalipticul

Există în creștinism, ca și în alte religii majore, o viziune globală despre istorie, despre dreptate la nivel internațional, în legătură cu oamenii și în legătură cu divinitatea. Viziunea aceasta este legată de apocalptic.

a. Viziunea universală a creștinismului – și tipul de existență pe care îl recomandă (împărăția lui Dumnezeu) – are câteva puncte majore de referință:

i. vestește o împărăție deschisă tuturor (este inclusivist, universal).

ii. are o împărăție fără capitală terestră.

iii. are o împărăție care nu se integrează altor imperii, care își revendică „marginile pământului” (toată planeta) și care rămâne mereu într-o anumită opoziție politică față de sistemele și regimurile politice.

iv. Împărăția lui Dumnezeu este mai mult decât Biserica. În principiu, ea cuprinde tot universul și orice ființă. Biserica are însă un loc aparte în această împărăție, fiind „trupul” lui Hristos și „mireasa” lui Hristos.

v. o împărăție care a început și care va constitui punctul culminant al istoriei. Ea va subordona totul și care nu va avea sfârșit, al cărei conducător este Hristos.

vi. o împărăție unde sentimentul centralității și eficienței este schimbat (omul sfințește locul; dispare sentimentul de periferie; orice faci este „la centru”, are importanță majoră; se schimbă percepția asupra importanței relative a vieții).

b. Creștinismul are o viziune apocalptică despre istorie, care implică:

i. ideea că divinitatea are un plan de aplicare a justiției divine (de dreptate universală) și acest plan se află în curs de desfășurare (teodicee).

ii. o concepție globală despre istorie. Apocalpticul are de a face cu o viziune globală despre manifestarea dreptății divine și a planului divin, de la A la Z, de la alfa

la omega. Ernst Kaesemann: „Apocalpticul este matricea creștinismului”.

iii. acest plan divin se înțelege din VT și NT că se desfășoară pe etape (Daniel 7, Apocalipsa 12-13, etc.).

iv. acest plan se întâmplă în timp, dar timpul este relativ datorită interfeței cu eternitatea (1000 de ani ca o zi, o zi ca o mie de ani; 2 Petru 3.8). Percepția timpului este schimbată. Planuri ca pentru 1000 de ani, detașare ca și cum viața s-ar putea încheia azi. Cf. Planurile lui Petru cel mare, pentru Rusia.

Capitolul 13. Teologia politică a NT și eshatologia

În cadrul gândirii apocaliptice, o parte specială este dată de tabloul final al istoriei, adică de eschatologie. Termenul eschatologie vine de la cuvântul grecesc *eschatos* – ultim, final. Într-o bună tradiție a dezbaterilor postmoderne, s-ar putea discuta de viitorul politicii (eschatologia politicii), cât și de politica eschatologiei (o perspectivă teologică evidentă).

Valoarea politică a eschaton-ului, a ultimei etape din istoria omenirii derivă din faptul că ea polarizează atenția civilizațiilor și oferă un tablou rațional, global, convergent al diverselor linii politice.

Eschatologia NT

NT are mai multe tipuri de abordări eschatologice. Pe deoparte există descrierile sfârșitului din evanghelii, făcute de Isus (Marcu 13-14; Matei 23-25). Isus pare să vorbească despre două planuri istorice: evenimente legate de pedepsirea necredinței evreilor, după moartea și învierea sa, și evenimente finale, legate de venirea a doua Fiului Omului, adică a sa. Gândirea paulină (Romani 8-11; 1-2 Tesaloniceni) pare să urmeze schema acestor prezentări ale lui Isus, cu unele precizări în plus. Și Ioan urmărește o desfășurare asemănătoare în

epistola 1 Ioan. Există însă și câteva deosebiri clare între gândirea paulină și cea ioanină, în ce privește eschatologia. Pavel (și evangheliile sinoptice) se concentrează pe evenimentul revenirii lui Isus și pe apariția și reacția lui Antichrist față de acest eveniment, precum și pe transformările (schimbările) care apar atunci (înșelarea neamurilor, învierea credincioșilor, judecata finală, etc.). Apocalipsa lui Ioan se concentrează pe o judecată mai lungă, prin contrast, pe lucrarea de ansamblu a dreptății divine care răsplătește în final pe cei dreapți și pedepsește pe cei nedreapți așa cum se cuvine. Apocalipsa se pretează unei interpretări dispensaționaliste (vede istoria împărțită în etape majore) și până la pedepsirea finală a sistemului politic mondial (simbolizat prin Babilon), ia în considerare numeroase tipuri de judecată și pedeapsă care vin asupra omenirii (plăgi, dezastre ecologice, războaie, lipsuri, necazuri din partea oștilor demonice, etc.). În același timp, tot Apocalipsa este cea care privește dincolo de sfârșitul istoriei, la noul început al cerului nou și al pământului nou, la Ierusalimul ceresc, la împărăția eternă și dreaptă a lui Dumnezeu.

Concepte cheie ale viziunii NT despre acest timp:

Sucesiune de regimuri și sisteme politice

Tendențe de globalizare

Tendențe de unificare

Manifestări conflictuale (războaie, terorism)

Dezechilibru ecologic (calamități),

cf. Peter C. Phan, 'Pope John Paul II and the Ecological Crisis', *Irish Theological Quarterly* 60/1 (1994), 59-69; 'Eschatology and Ecology: The Environment in the End-Time', *Dialogue and Alliance* 9/2 (1995), 99-115.

Mesianism și anti-mesianism; hristic și anti-hristic

Un teolog romano-catolic extrem de productiv – dar și controversat în interiorul Bisericii RC, Hans Küng a subliniat în mod deosebit relevanța teologiei și eschatologiei pentru societatea modernă, cu diversele ei provocări, cf. *Eternal Life? Life after Death as a Medical, Philosophical and Theological Problem* (Edward Quinn, Garden City, NY: Doubleday, 1984).

Un al exponent german al teologiei politice, J.B. Metz a afirmat, ca și E. Kaesemann, că teologia creștină este în mod esențial eschatologică, adică apocaliptică. De aici, speranța creștină are de a face cu așteptarea eschatonului, împărăția lui Dumnezeu fiind nu o utopie a progresului uman, ci darul lui Dumnezeu pentru o omenire care se întoarce spre el, solidară cu victimile nedreptăților sociale. Cf. Metz, *Theology of the World*, transl. W. Glen-Doepfle (NY: Herder and Herder, 1969); *Faith in History and Society*, trans. David Smith (NY: Seabury, 1980); *The Emergent Church: The Future of Christianity in a Postbourgeois World*, transl. Peter Mann (New York: Crossroad, 1981).

Între teologii din mișcarea Liberation Theology pot fi amintiți Gustavo Gutierrez și Jon Sobrino. Cel dintâi vedea în eschatologie nu un refugiu, ci o cale de sesizare și mai profundă a imperativelor sociale și politice ale societății (Gutierrez, *A Theology of Liberation*, transl. Sister Caridad Inda și John Eagleson, Maryknoll, NY: Orbis, 1988), 122).

Eschatologia a captivat interesul teologilor și prin perspectivele științifice pe care le deschide, cf. Teilhard de Chardin, Yves Congar (fizică, biologie, antropologie). Cf. și lucrările teologilor J.C. Polkinghorne, J. Haught, C.A. Russell, A.R. Peacock, I.G. Barbour, P.C.W. Davis, S.I. Jaki. O dezvoltare recentă a eschatologiei privește la resursele dialogului cu alte credințe (iudaism islam, hinduism, budism, zoroastrism).

Pentru o privire de ansamblu, vezi articolele lui Peter C. Phan, 'Roman Catholic Theology', in Jerry L. Walls (ed), *The Oxford Handbook of Eschatology*, Oxford: OUP,

215-232. Cf. și Andrew Louth, 'Eastern Orthodox Eschatology', in Walls, *OHE*, 233-247.

Bibliografie generală

Baban, O., *Incursiune în Noul Testament* (București: Liga Bibliei, 2003)

_____, „Conflictele Bisericii în Faptele Apostolilor : între stil literar și modele misionare”, în O. Bunaciu, R. Gheorghiuță, E. Bartoș (eds), *Care imparte drept cuvântul adevărului. Volum omagial Ioan Bunaciu*, Reformatio, Oradea, 2005, 23-40

Baslez, M.-F. *Sfântul Pavel*, Anca Maria I. Christodorescu (trad) (București: Compania, 2001)

Bauckham, R., *The Bible in Politics. How to Read the Bible Politically*, (London: SPCK, 1989)

_____, *The Theology of the Book of Revelation* (Cambridge: CUP, 1993)

Beasley-Murray, G.R., *Jesus and the Kingdom of God* (London: Paternoster Press; Eerdmans, 1986)

Bauckham, R., *The Bible in Politics. How to Read the Bible Politically*, (London: SPCK, 1989)

Bădiliță, C., *Manual de anticristologie. Studii, dosar biblic, traduceri și comentarii*, Iași: Polirom, 2002.

Beasley-Murray, G.R., *Jesus and the Kingdom of God* (London: Paternoster Press; Eerdmans, 1986)

Borg, M.J., *Conflict, Holiness & Politics in the Teachings of Jesus*, in *Studies in the Bible and Early Christianity 5* (New York / Toronto: Edwin Mellen, 1984)

Braga C., *De la arhetip la anarhetip*, Iași: Polirom, 2006.

Bright, J., *A History of Israel* (London: SCM Press, 1980)

Bouquet, A.C., *Everyday Life in New Testament Times* (London: Carousel, 1974)

Cary, M., și Scullard, H., *Istoria Romei* (București: All, 2008)

Carson, D.A. și Morris, L., *Introducere în Noul Testament*, Dinu Moga (trad.), Oradea: Făclia, 2007 (*An Introduction to the New Testament*, Grand Rapids: Zondervan, 1992).

Cassidy R.J., și Scharper, P.J., (eds), *Political Issues in Luke-Acts* (Maryknoll: Orbis, 1983)

Casson, L., *Travel in the Ancient World* (Baltimore, London: John Hopkins University Press, 1994)

Creția P., și Bădiliță, C. (eds) *Apocalipsa Lui Ioan în Tradiția Iudeo-Creștină*, C. Bădiliță and P. Creția (trad.), studiu introductiv de C. Bădiliță (București: Humanitas, 1998)

Dunn, J. D. G., *The Theology of Paul the Apostle* (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1998)

Evans, C.A. și Porter, S.E., *Dictionary of NT Background. A Compendium of Contemporary Biblical Scholarship* (Downers Grove, IL: InterVarsity, 2000)

Esler, P.F. *Community and Gospel in Luke-Acts: The Social and Political Motivations of Lucan Theology* (Cambridge: CUP, 1987)

Freyne, S., “The Geography, Politics, and Economics of Galilee and the Quest for the Historical Jesus,” in

Studying the Historical Jesus, Bruce Chilton and Craig A. (eds) Evans (Leiden: Brill, 1994), 75–121.

Gill, D.W.J., “Acts and the Urban Élites,” în D.W.J. Gill și C. (eds) Gempf, *The Book of Acts in Its Graeco-Roman Setting* (Carlisle: Paternoster, 1994), 105–18

_____, “Acts and Roman Policy in Judaea,” în R. Bauckham (ed), *The Book of Acts in Its Palestinian Setting* (Carlisle: Paternoster, 1995), 15–26

Godo, E. (ed), *Convertirea religioasă*, trad. E. Petuhov (București: Anastasia, 2002)

Goppelt, L., *A Commentary on 1 Peter* (Grand Rapids, MI: W. B. Eerdmans, 1993)

Green, J.B. și McKnight, S.(eds) *Dictionary of Jesus and the Gospels* (Leicester: IVP, 1992)

Hansen, W., (ed), *Anthology of Ancient Greek Popular Literature* (Bloomington, IN: Indiana University Press, 1998)

Hawthorne, G.F., Martin, R.P., și Reid, D.G. (eds), *Dictionary of Paul and His Letters. A Compendium of Contemporary Biblical Scholarship* (Leicester: IVP, 1993)

Hengel, M. *Judaism and Hellenism* (London: SCM, 1974)

Herschel, Sh., (ed.) *Christianity and Rabbinic Judaism. A Parallel History of Their Origins and Early Development* (London: SPCK, 1993)

Howard, C.K., și Young, F.W., *The Living World of the New Testament* (London: Darton, Longman & Todd, 1966)

- Hurtado, L., *Lord Jesus Christ. Devotion to Jesus in Earliest Christianity* (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2003).
- Mason, S., "Chief Priests, Saducees, Pharisees and Sanhedrin in Acts," în R. Bauckham (ed), *The Book of Acts in Its Palestinian Setting* (Carlisle: Paternoster, 1995), 115–77,
- Morgan, R., și Stoneman J. R. (eds), *Greek Fiction. The Greek Novel in Context* (London: Routledge, 1994)
- Nicolet, C., *Space, Geography and Politics in the Early Roman Empire* (Michigan: Ann Arbor, 1990)
- Peter, S., și Cavanaugh, W.T. (eds), *The Blackwell Companion to Political Theology* (Blackwell Publishing, 2003)
- Petercă, V., *Mesianismul în Biblie* (Iași: Polirom, 2003)
- Popescu, I. M., *Istoria și sociologia religiilor: Creștinismul*, București: România de Măine, 1996.
- Ralph, P.M. și Davids, P.H., *Dictionary of the Later New Testament & Its Development. A Compendium of Biblical Scholarship* (Leicester: InterVarsity Press, 1997)
- Rajak, T., "The Location of Cultures in Second Temple Palestine: The Evidence of Josephus," în R. Bauckham (ed) *The Book of Acts in Its Palestinian Setting* (Carlisle: Paternoster, 1995), 1–14
- Robbins, V.K., *The Tapestry of Early Christian Discourse. Rhetoric, Society and Ideology*. (London: Routledge, 1996)

- Romm, J.S., *The Edges of the Earth in Ancient Thought. Geography, Exploration, and Fiction* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1992)
- Romanato, G. Lombardo, M.G., Cuiianu, I.P., *Religie și putere*, M.-M. Anghelescu și Ș. Anghelescu (trad), Iași: Polirom, 2005
- Rowland, C., *Christian Origins. An Account of the Setting and Characer of the Most Important Messianic Sect of Judaism* (London: SPCK, 1985)
- Sanders, E.P., *Judaism. Practice and Belief. 63BCE – 66 CE* (London: SCM, 1992)
- _____, *Jesus and Judaism* (London: SCM, 1985)
- Scott, P., și Cavanaugh, W.T. (eds), *The Blackwell Companion to Political Theology* (Blackwell Publishing, 2003)
- Tenney, M.C., *Studiu al Noului Testament* (Oradea: Cartea Creștină, 1986)
- Theissen G., și Merz, A., *The Historical Jesus. A Comprehensive Guide*. (London: SCM Press, 1998)
- Tiede, D.L., "Acts 1:6–8 and the Theo-Political Claims of Christian Witness," *Word and World* 1 (1981): 41–51
- Velasco, J.M., *Introducere în fenomenologia religiei*, trad. C. Bădiliță (Iași: Polirom, 1997)
- Walaskay, P.W., "And So We Came To Rome": *The Political Perspective of St. Luke* (Cambridge: CUP, 1983)
- Wilson, B., *Religia din perspectivă sociologică*, trad. D.M. Străinu (București: Editura 3, 2000)

Wright, N.T., *The New Testament and the People of God*, Christian Origins and the Question of God: Part I. (London: SPCK, 1992)

_____, *Jesus and the Victory of God, the New Testament and the People of God*, Christian Origins and the Question of God: Part II, (London: SPCK, 1996)

Câteva din lucrările citate de studenții la masterat TP, anul I:

Bracher Dietrich Karl, 'National Socialism, Fascism and authoritarian regimes' in Hans Maier (ed.), *Totalitarianism and Political Religions*, volume I: Concepts for the comparison of dictatorships, translated by Jodi Bruhn pp. 295- 317 Routledge Taylor & Francis Group, London and New-York, 1996

Osiander Andreas, 'Religion and Politics in Western Civilisation: The Ancient World as Matrix and Mirror of the Modern, in Millennium', *Journal of International Studies* 2000; 29; pp. 761-790

Scorpan Constantin, *Istoria României. Enciclopedia comparată a istoriei politice a românilor*, Ed. Nemira, București, 1997

Stout Daniel A., ed. *Religion and Society, A Berkshire Reference Work*, Routledge New York, London 2006

Vondung Klaus, 'Religious faith' in National Socialism, in *Totalitarianism and Political Religions*, volume II: Concepts for the comparison of dictatorships, edited by Hans Maier and Michael Schaefer, translated by Jodi Bruhn, pp. 5 -18

Berdiaev, Nicolai, *Împărăția lui Dumnezeu și Împărăția Cezarului*, trad. Nina Nicolaeva, Humanitas, Bucuresti, 1998;

Bossuet, Jacques-Bénigne, "Discours sur l'histoire universelle", http://www.samizdat.qc.ca/cosmos/sc_soc/histoire/hist_med/hist_universel.pdf, 23.10.2008;

Eslin, Jean-Claude, *Dumnezeu și puterea*, traducere de Tatiana Petrache și Irina Floare, Anastasia, Bucuresti, 2001

Gauchet, Marcel, *Dezvrăjirea lumii*, trad. Vasile Tonoiu, Editura Științifică, Bucuresti, 1995;

Mannent, Pierre, *O filozofie politică pentru cetățean*, traducere de Mona Antohi, Humanitas, Bucuresti, 2003;

Plant, Raymond, *Politics, Theology and History*, Cambridge University Press, 2001;

Sabău, Gelu, 'Ieșirea din religie', în *Ideii în Dialog*, nr. 3(30)-martie 2007, http://www.ideiindialog.ro/files/Martie_2007.pdf, 04.01.2009;

Staniloae, Dumitru, *Ortodoxie și românism*, editia a II-a, Editura Albatros, Bucuresti, 1998

BACONSKI, Theodor, 'Ortodoxismul politic. Pericol sau fantasmă?' în Alina MUNGIU PIPPIDI, *Doctrina politice. Concepte universale și realități românești*, Editura Polirom, Iași, 1998

CARAGOUNIS, C.C., 'Kingdom of God, Kingdom of Heaven' în J.B. GREEN, S.McKNIGHT și I.H. MARSHALL, *Dictionary of Jesus and the Gospels*, Downers Grove, Intervarsity Press, 1992

CLOWNEY, E.P., 'The Politics of the Kingdom' în Westminster Theological Journal, Spring, 1979

KIM, S., 'Kingdom of God' în Ralph. P. MARTIN, Peter H. DAVIDS, Dictionary of the later New Testament and its developments (electronic edition), Downers Grove, 1997, Intervarsity Press

MAIER, Hans, 'Political religion – state religion – civil religion – political theology' în Hans MAIER (ed), Totalitarianism and political religion, Vol. III. Concepts for the comparison of dictatorships: theory and history of interpretation, Routledge, New York, 2007

ROPKE, Wilhelm, 'Liberalism and Christianity' în Modern Age, Fall 1957

BESANCON, Alain, Nenorocirea secolului. Despre comunism, nazism și unicitatea "Șoah"-ului, Editura Humanitas, București, 2007

BESANCON, Alain, *Originile intelectuale ale leninismului*, Editura Humanitas, București, 2007

PUIG, Armand, *Isus. O biografie*, Editura Meronia, București, 2007

PREDĂ, Cristian, *Mic dicționar de gândire politică liberală*, Editura Humanitas, București, 2004